Кр

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 139 (10431) | 1977 чылдың июнь 15, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

ССРЭ-де сайзыраңгай социалистиг ниитилел тургустунган. Бо үе-чадада социализм бодунуң үндезининге хөгжүвүшаан турда, чаа тургузугнуң тургузукчу күштерин, амыдыралдың социалистиг хевириниң артык күштерлиин улам долу илередип, өндүр улуг революсчу чаалап алыышкыннарның үре-түңнелдерин ажыглаарының улам калбак аргаларын ажылчы чоннарга берип турар.

(ССР Эвилелиниң Конституциязының төлевилелинден).

КӨДЭЭНИҢ ХЕРЭЭЖЕН ИШЧИЛЕРИНГЕ— КИЧЭЭНГЕЙ БОЛГАШ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының комиссияларында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Национальностар Совединиң херээженнерниң күш-ажылының болгаш чуртталгазының, иени база чашты камгалаарының айтырыгларының талазы-биле комиссияларының хуралы июнь 13-те Кремльге болган.

Херээженнерниң күш-ажылының, кадыкшылының болгаш чуртталгазының айтырыгларынга Коммунистиг партияның база Совет чазактың доктаамал кичээнгей салып турарының ачызы-биле социал-экономиктиг, идеологтуг болгаш организастыг хемчеглерниң комплекизин бистиң чуртувуска боттандырган деп, санал бергеннер демдеглээн. Ол чорук бүдүрүлгениң бүгү адырларынга, күрүне болгаш хөй-нитти амыдыралынга идепкейлиг киржириниң аргазын херээженнерге, ылангыя көдээниң херээжен ишчилеринге берген. Көдээ ажыл-агый чорудулгазының комплекстиг механизастаарын база автоматизастаарын шиңгээткени, мал ажылын үлегнүр үндезининче шилчиткени болгаш өске-даа хөй чүүлдер көдээге херээженнерниң күш-ажылын база оон байдалдарын дыка чиигедириниң аргазын берген.

Совет хоойлулар ажылдап турар херээженнерге дыка хөй чиигелделерни бат удур көрүп турар. Иени болгаш чашты камгалаарынче угланган нормалар кадык камгалалының дугайында хоойлужудулганың үндезиннеринде бар. Күш-ажыл дугайында хоойлужудулганың үндезиннериниң тускай кезээнде херээженнерниң күш-ажылын тодаргайы-биле айыткан. Чижээ, механизатор херээженнерге немелде шөлээни бээр, олар пенсияже элээн эрте назы-харлыында үнүп болур. Миллион-миллион херээженнер ажылдап турар чүгле ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң системазынга безин 1976—1980 чылдарда оларның күш-ажылының байдалдарын экижидеринге ийи миллиард хире рубльди чарыгдаан турар.

Ооң-биле чергелештир көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар херээженнерниң күш-ажылының камгалалының дугайында хоойлужудулганың негелделерин чамдык черлерде сагывайн турар дээрзин херечилеп турар чижектерни санал бергеннер көргүскен.

Хоорайның болгаш көдээниң чурттакчыларының күш-ажылының база чуртталгазының байдалдарын улам ынай чоокшулаштырарының талазы-биле СЭКП-ниң шиитпирлерин боттандырарынче, көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар херээженнерниң күш-ажылын камгалаар талазы-биле ажылдарны күштелдиреринче угланган элээн хөй сүмелер комиссияларның доктаалында айыттынган.

(СЭТА).

Эң чугула политиктиг ажыл

Төөгүге болгаш улустуң амыдыралынга кезээ мөңгеде уттундурбас болуп артар өндүр улуг, төөгүлүг документилер тургулаар. Ындыг документилерниң бирээзи СЭКП Төп Комитединиң май (1977 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бүгү улус чугаалажып көөрү-биле сүмелеп киирген ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилели болур. Бүгү чурттаазында ышкаш, ийи дакпыр орденниг Совет Тываның бүгү ажылчы чоннары ол эң чугула политиктиг документиниң одуруг бүрүзүн аажок улуг чоргаарал база чаагай сеткил ханыышкыны-биле номчуп таныжып турар.

Кызылдың ажылчыннарының, Ак-Довурактың тудугжуларының, Хову-Аксының металлургтарының, Бай-Тайганың, Мөңгүн-Тайганың, Эрзинниң, Өвүрнүң, Улуг-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң малчыннарының, Бии-Хемниң, Тандының, Каа-Хемниң тараажыларының, ыраккы Тожунуң, Тере-Хөлдүң аңчы-ивижилериниң болгаш ажылчы чоннарның өске-даа калбак кезектериниң амгы үеде эртип турар хуралдарынга, редакцияже чоруткан чагааларынга, ол ышкаш районнарның партия активтериниң хуралдарынга ажылчыннар, колхозчулар болгаш интеллигенцияның төлээлекчилери политиктиг эң чугула ол документиниң канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын бир үн-биле демдеглевишаан, ону изиг-биле чүүлдүгзүнүп турар. Ооң-биле кады олар СЭКП ТК-ның май (1977 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Конституция комиссиязының даргазы эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыттынган чүүлдерни болгаш түңнелдерни чаңгыс эп-сеткилдиг, бүрүн долузу-биле чүүлдүгзүнүп турарлар.

ССРЭ Конституциязының төлевилелин чугаалажып тур бис

Кызылдың № 1 АТБ-зиниң коллективиниң хуралынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, чолаачы Ю. Зюзин мынча дээн: «Чаа Конституция төлевилели совет ниитилелдиң болгаш бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларын хаара тудуп турар кайгамчык документ-тир. Ында хамаатыларның эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында чүүлдү улам байыдып, хөгжүткен-дир. Ол биске аажок өөрүнчүг. Ооң-биле кады хамаатылар бүрүзү ниитилел мурнунга бодунуң хүлээлгезин кандыр билип, ылап күүседип турарын, улам эки ажылдаарын хүлээндирип турар-дыр».

Тес-Хемде «Ак-Эрик» колхозтуң хойжузу, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи С. Алдын-Херел редакцияже чоруткан чагаазынга мынчаар бижээн: «ССР Эвилелиниң чаа Конституциязының төлевилелин, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын хойжу бригадада малчын эш-өөрүм-биле кады ханы сонуургал-биле таныжкаш, бүрүн долу чүүлдүгзүнүүшкүн, улуг өөрүшкү-биле хүлээп алдывыс. Меңээ — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизинге, чаа Конституция төлевилелинде Социалистиг Ада-чурту камгалаары күрүнениң эң чугула хүлээлгези, бүгү улустуң херээ деп сөстери эң эргим болгаш үнелиг».

Амгы үеде Конституция төлевилелин чугаалажырынга болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдеринге холбаштырган районнарның партактив хуралдары болгаш партия организацияларының ажык хуралдары чер-черде эртип турар. Улуг-Хемге, Бии-Хемге, Тес-Хемге эрткилээн ындыг хуралдар ооң киржикчилериниң аажок бедик идепкейи-биле эрткилээн. Конституция төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып эгелээни-биле холбаштыр партия организациялары организакчы болгаш политиктиг улуг ажылды бүгү черлерге калбартып, күштелдирип эгелээн. Бо хүннерде СЭКП обкомунуң пропагандисчи бөлүктери район бүрүзүнде ажылдап турар. Агитаторларның, пропагандистерниң, политинформаторларның семинарларын чер-черде эрттирген. Кызылда болгаш районнарда чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткелдер-биле холбашкан политиктиг агитацияны маңаа билдилиг-биле ажыглап, агитпунктуларның болгаш ажык агитшөлдериниң ажылын өлче угландырып турар.

«Конституция төлевилелин эң-не калбаа-биле, хостуг болгаш ёзулуг ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көөр, ол херекке ажылчы чоннарның массаларын, чоннуң бүгү кезектериниң төлээлекчилерин хаара тудар, ол сорулгага бистиң хөй-нитти ажылының талазы-биле быжыглаттынып, тургустунган хевирлерни ажыглаар сорулга бистиң мурнувуста салдынып турар» деп, СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунга эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ынчангаш ол эң чугула политиктиг документини бүгү улустуң чугаалажып көөрүн ажылчы чоннарның эң идепкейлиг калбак киржилгези-биле организастыг, бедик деңнелге чорудары — партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нитти организацияларының эң чугула сорулгазы болур.

Үндезин хоойлу төлевилелин чугаалажып көөрү амыдыралдың бүгү талаларын хаара тудуп турар чүве төлээде, аңаа удуртукчу кадрларны, улус ажыл-агыйының специалистерин, бүгү пропагандисчи активти калбаа-биле киириштирери эргежок чугула. Ажылчы чоннарның күжүн СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин база оңгу беш чылдың планын чедиишкинниг боттандырарынче, социалистиг чарышты улам калбартырынче мобилизаставышаан, илеткелдерге болгаш лекцияларга, политинформаторларның база агитаторларның беседаларынга амгы үениң шылгараңгай ол документизиниң ужур-дузазын бүгү талазы тайылбырлаар херек.

Конституция төлевилелин чугаалажып көөрүн күш-ажылчы коллективтерниң, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының бүгү звеноларының практиктиг ажыл-чорудулгазын улам ынай экижидери база даандырган ажыл-херек дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери-биле сырый холбаштырары эргежок чугула. Үндезин хоойлунуң төлевилелин чугаалашкан хуралдарга нарын болгаш шиитпирлеттинмээн сорулгаларның, ажыл-херекте четпестерниң дугайында айтырыглар база тургустунуп кээр. Партия, совет болгаш өске-даа хөй-нитти организациялары кирген саналдарны, сүмелерни ниитилештирип, байыдар, күрүне болгаш хөй-нитти организацияларының ажылында четпестерге холбаштыр шүгүмчүлелдерни чогуур өйүнде дүрген шиитпирлээр ужурлуглар.

Бо эң чугула политиктиг ажылды чорударда, амгы үеде чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткелдер-биле холбашкан ажылды калбаа-биле ажыглаар ужурлуг. Үндезин хоойлунуң төлевилелин чугаалажып көөр, бирги чергениң ужур-дузалыг бо нитти херекке профэвилел, комсомол болгаш өске-даа бүгү хөй-нитти организациялары, чогаадыкчы эвилелдер болгаш культура-чырыдыышкын албан черлери боттарының төлептиг үлүүн киирер хүлээлгелиглер.

ССРЭ Конституциязының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көрүп турары совет социалистиг демократияның улуг байырлалы болбушаан, бүгү улустуң төрээн Коммунистиг партияны, ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжыышкынын база катап бадыткап көргүзер.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН

САМАГАЛДАЙ

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин Тес-Хемниң ажыл-ишчилери күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик идепкей-биле чугаалажып турар. Ол бүгүнүң дугайын районнуң партия активиниң бурунгу хүн эрткен хуралынга демдеглээн. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдериниң болгаш чаа Конституция төлевилелин чугаалажырын организастаар талазы-биле сорулгаларның дугайында илеткелди аңаа СЭКП райкомунуң бирги секретары П. Т. Дамба-Хуурак кылган.

— ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелиниң одуруг бүрүзүн ханызы-биле номчуп таныжкаш, кижи бүрүзүнүң чоргааралы хайнып кээр-дир — деп, «О. Шынаа» совхозтуң хойжузу Бижитпаа Янсоо саналының эгезинде чугаалаан, ооң соонда ол мынчаар уламчылаан.— Бистиң амыдыралывыстың Үндезин Хоойлузун чогаадып тургузарынга аажок улуг ажылы дээш СЭКП ТК-га, ооң Политбюрозунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис. Бистиң чуртувуска болган улуг чаартылгаларның дугайын оон тодаргай көрүп тур бис. Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң кол сагыш салыр чүүлү — кижиниң чаагай чоруунуң дугайы дээрзин ол документ база катап бүгү делегейге көргүзүп турар. Аңаа харыы кылдыр ак сеткилдиг, шудургу ажылдаары — бистиң хамааты кол хүлээлгевис болур. Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң барык шуптузу ындыг күзел-сонуур-биле ажылдап турар.

Районнуң партия активиниң хуралынга илеткел болгаш санал берген эштер: «Ак-Эрик» колхозтуң хойжузу С. Ч. Алдын-Херел, Самагалдай ортумак школазының башкызы М. К. Кувак, ВЛКСМ райкомунуң секретары Х. С. Сади, «Тес-Хем» совхозтуң партком секретары Х. Д. Сереков болгаш өскелер-даа СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдерин болгаш ССРЭ Конституциязының төлевилелин районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары бир үн-биле чүүлдүгзүнүп турарын демдеглээннер. Ооң-биле кады оңгу беш чылдың ийи чылының планын болгаш Улуг Октябрьның 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин күүседиринге районнуң ажылчы чоннарының долу шиитпирлиин олар илергейлээн.

ТООРА-ХЕМ

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдериниң болгаш ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин чугаалажырын организастаар талазы-биле илеткелди Тожунуң партактивиниң дүүн эрткен хуралынга СЭКП райкомунуң ийиги секретары Ч. А. Удумбара кылган.

Илеткелчи болгаш санал берген эштер: «Тоора-Хем» совхозтуң Май бир салбырының ажылчыны Өлзеймаа Бараан, хову ажылының бригадири Х. Довурак, ыяш ажыл-агыйының директору В. П. Новиков, Тоора-Хем ортумак школазының башкызы А. Я. Загайнов, совхозта партком секретарының оралакчызы В. С. Тамдын-оол болгаш өскелер-даа Конституция төлевилелин изиг-биле чүүлдүгзүнмүшаан, ажылчы чоннар дугайында доктаамал сагыш салыышкыны дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенин илереткеннер. Өлзеймаа Бараан мынча дээн:

— Революция мурнунда тыва араттар эң-не ядыы, түреңги чурттап чораан. А Тожунуң чурттакчыларынга оон-даа берге турган. Олар тос чадырларга эң берге байдалдыг, чүгле аңнаар ажылы-биле амыдырап, чурттап чораан. Ыраккы Тожунуң аңчы-ивижилеринге аас-кежиктиг амыдыралды Совет эрге-чагырга берген. Ам бисте өг-бүле бажың бүрүзү бай шыдалдыг, чаагай амыдыралдыг апарган. Ол бүгү дээш Ленинниң партиязынга чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис деп чугаалавышаан, чаа Конституция төлевилелин бүрүн чүүлдүгзүнүп тур бис.

Районнарның партия активтериниң хуралдары СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, Конституция комиссиязының Даргазы эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыттынган чүүлдерни болгаш түңнелдерни, чаа Конституция төлевилелин чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнмүшаан, ону чугаалажып көөрүн организастаар талазы-биле хемчеглерни айыткан доктаалдарны хүлээп алган.

АЛДЫН ХООЙЛУМ—АСКЫМ КЕЖИИ

Мээң бүгү амыдыралым мал ажылы-биле холбашкан. Ээр дергизинден туттунуп, аът мунуптар апарган-ла ада-иемге дузалажып, хой, инек бажы лозун, оларны азаан-кадарып өскен мен. Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхозка хой кадарчылааш безин 22 чыл болдум.

Хүн үнген тудум-на амыдырал хөгжүлдезиниң бурунгаар базымы улам дүргедеп турарын көрүп чор мен. Амыдырал хүн үнген тудум-на экижип турар. Бо дээрге совет улустуң маадырлыг күш-ажылының, чоннуң амыдырал деңнелин көдүрер дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының үре-түңнели.

База бир чугула документи — Конституция комиссиязының киирген болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бүгү улус чугаалажып көөрү-биле чүүлдүг деп көрген Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Конституциязының төлевилелин солуннарга парлааны болур. ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин хостуг үелерим ажыглап номчуп тур мен. Ук төлевилелди ада-ла сыыладыр номчуп эртер болза ооң эрги Конституция-биле ылгалдары билдиртпейн барып болур. Ону барымдаалааш, төлевилелди эгелер аайы-биле кызамалыг номчуп, өөренири чугула деп чүвени билип тур мен.

—Конституция төлевилелинде сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң хамаатыларының эрге-хүлээлгелерин, сорулгаларын, ол ышкаш бүгү улустуң социалистиг күрүнезиниң сорулгаларын тодаргай айыткан. Кижи бүрүзү бодунуң эрге-хүлээлгезин эки билген тудум-на ажылдың чедиишкини улуг болур. Ындыг алдын Хоойлунуң хей-аът кииргени-биле ажылдап, чурттаары—аас-кежик.

Мурнунда чылдарда бодумга алган план, хүлээлгемни долдур-даа, ажыр-даа күүседип келдим. Бо чылын—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл юбилейиниң чылында күрүнеге садар 600 ажыг ырттерни кадарып тур мен. Ырттен-не 2,8 кг дүктү (уксаазы тыва ырттер чүве) алыр мен, ол ышкаш 10 тонна сигенни белеткеп ап, кыштаглаашкынга бүгү талазы-биле белеткелдиг ужуражырымны хүлээнген мен. Бодумнуң мурнумда сорулгаларны ноябрь 7-ге чедир бүрүн күүсеткен турар мен.

Үндезин Хоойлуну үлегерлиг өөренип, ооң амыдыралга боттаныышкынының хандырары — бистиң ыдыктыг хүлээлгевис болур.

К. ОЮН,
хойжу.

«Тыва кобальт» комбинатта беш чыл планын хуусаадан эрте күүседир дээш шимчээшкинниң эгелекчилериниң бирээзи коммунист Семыкинниң удурткан бригадазы эрткен беш айларның дургузунда 4,4 муң тонна даг массазын комбинатка бээр тургаш, ону ажыр күүседип — 5,2 муң тонна кылдыр боттандырган.

А. Ф. Семыкинниң күш-ажылчы улуг чедиишкиннери дээш Төрээн чурт улуу-биле үнелеп, ону Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан.

ЧУРУКТА: бригадир А. Семыкин (оң талазында бир дугаарында) бодунуң бригадазының кежигүннери-биле кады тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧАЛЫЫ НАЗЫН БАЙЫРЛАЛЫ

Москва база катап бүгү делегейниң хореографияга сонуургалдыгларының кичээнгейиниң төвүнде апарган. Балет артистериниң үшкү делегей конкурузу июнь 13-те ында эгелээн. ССРЭ-ниң Улуг театры чээрби чурттарның туктары-биле шиметтинген, чалыы назынның болгаш уран мергежилдиң көрүлдези аңаа барык-ла ийи неделяда болуп эртер. Европадан, Азиядан, Африкадан, Америкадан, Австралиядан 70 ажыг салымчалаңныг оолдар болгаш кыстар чогаадыкчы маргылдаага чыглып келген.

Конкурстуң ажыттынар хүнүнүң эртенинде Бетховен залынга аныяк артистер балеттиң алдаржаан мастерлери-биле — организастыг комитеттиң база жюриниң кежигүннери-биле ужурашкан. «Бүгү-ле номерлер аас-кежиктиг болзун» деп дугаар тударының мурнунда аныяктарга күзээшкинни кылган. Япон хоорай Осакодан келген Мицуко Сакаиге 1-ги номер таварышкан. Бирги ээлчег оон күүселдези-биле ажыттынар.

— Бо чогаадыкчы маргылдааның масштавы кайгамчыктыг-дыр—деп, Мицуко Сакаи чугаалаан.—Меңде элээн дуржулга бар. Мурнунда Варнага болуп эрткен балет конкурузунга киришкен кижи мен, ынчалзажок аажок сүрээдеп тур мен. Бо дээрге — Москва, Улуг театр ышкажыл!

Оон соонда Совет Эвилелиниң, социалистиг күрүнелерниң, Францияның, Италияның, АКШ-тың төлээлекчилери боттарының уран чүүлүн көргүзер. Дугаар тутканы ёзугаар бирги ээлчегни Гаванадан келген балет танцычылары доозар.

Кежээ ССРЭ-ниң Улуг театрынга конкурстуң албан хуралдыышкыны болган. Делегей хореографиязының көскү мастерлери, культураның ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери залга чыглып келген.

Организастыг комитеттиң даргазы, ССРЭ-ниң улустуң артизи О. В. Лепешинская чыылганнарга байыр чедирген.

ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев киржикчилерге болгаш аалчыларга чүве чугаалаан. Москва конкурузу найыралды болгаш бот-боттун билчир чорукту быжыглаарынга бараан болур дээрзинге бүзүрелди ол илергейлээн.

Делегей жюризиниң кежигүннерин ооң даргазы ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Н. Григорович таныштырган. Оон соонда чүве чугаалаан М. Кшишковска (Польша) болгаш А. Фридеричия (Дания) олар аныяк талантыларның көрүлдезиниң жюризиниң ажылынга киржири-биле чалааны дээш өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Хореография байырлалының баштайгы хүнү «Иван Грозный» деп балет-биле доозулган. Ук шиини ССРЭ-ниң КАУТ-туң кол солистери ойнап турар.

Н. ВОКСЛЕР.
О. НЕЗЛОБИН.
(СЭТА-ның корр.).

ИЮНЬ 19 ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ХҮНҮ

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

Кызыл районнуң девискээринде ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылга хуралдары калбаа-биле эртип турар. Бо девискээрде район Советтинге соңгулда талазы-биле 16, көдээ Советке соңгулда талазы-биле 25 соңгулда округтары тургустунган.

Депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылга хуралдарын соңгулда участогу (комиссияның даргазы Павел Биче-кыс) организастыг эрттирип турар. Чоокку хүннерде Кызыл-Чырааның № 55 соңгулда округундан депутатка кандидат Кызыл райкүүском даргазы А. К. Бакулин, Набережнаяның № 48 соңгулда округундан депутатка кандидат «Х Улуг хурал» колхозтуң баштар черниң даргазы Х. А. Монгуш, Центральная № 46 соңгулда округундан депутаттың кандидады колхозта кол мал эмчизи Зоя Натпит-оол олар-биле соңгукчуларның ужуражылга хуралдары бедик көдүрлүүшкүннүг эрткен. Ол ышкаш көдээ Советке депутаттарның кандидаттары Д. А. Хөлеңчик, сакманщик Елена Калдан олар-биле ужуражылга хуралдары база болгулаан.

Ужуражылга хуралдарынга санал берген соңгукчулар суурлар чаагайжыдылгазын, чоннуң садыг хандырылгазын, чурттаар тудугларын болгаш орук харылзаазын экижидер талазы-биле чагыгларны депутаттарга берген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

БҮЗҮРЕТКЕН

Эркен понедельникте республика типографиязының клувунга ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга депшиттирген бөлүк кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражылгазы болуп эрткен. Кандидаттар — Кызылдың автосептелге заводунуң ажылчыны, комсомолчу М. Н. Бочкарев, республика типографиязының ажылчыннары Н. Б. Ондар, Р. Н. Заворотная, хооркүүскомнуң саң-хөө килдизиниң эргелекчизи В. Н. Барабанов оларның бүзүреттирген кижилери кандидаттарының намдарын болгаш ажыл-ижин чыылганнарга таныштырган соонда санал берген элээн хөй соңгукчулар депутатка бадылаар кандидаттарынга чагыгларын берген. Изиг суг дамчыдылгазының четкизин улам калбартып турган, хоорайның улуг-улуг бүдүрүлгелерин төпчүттүнген одалгаже шилчидерин дүргедедирип, бүдүрүлге черлеринде ажылчын столоваяларының ажылын доктаамал хайгаарап турарын база ногаанчыдылга ажылынче хөй-ниитиниң күжүн улам мобилизастаарын соңгукчулар кандидаттарга чагаан.

Бөлүк кандидаттарның өмүнээзинден В. Н. Барабанов сөс алгаш, оларга көргүскен идегел дээш соңгукчуларга өөрүп четтиргенин илеретпишаан, найысылалдың келир үедеги хөгжүлдезиниң дугайын чугаалаан. Чоннуң киирген чагыгларын күүседир дээш болдунар хемчеглерни алырын ол соңгукчуларга бүзүреткен.

С. МААДЫ.

БИР ҮН-БИЛЕ ДЕТКЭЭННЕР

Ажылчы чоннар депутаттарының Өвүр район Совединге депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылга хуралдары Торгалыг көдээ Советтиң девискээринге болгулаан. Кара-Чырааның № 49 соңгулда округундан район Совединге депутаттың кандидады Чаа-Суур сес чыл школазының директору В. Ч. Шарый-оол-биле соңгукчуларның ужуражылга хуралы организастыг эрткен.

Бүзүреттирген кижи «Торгалыг» совхозтуң директору С. Ч. Седен депутаттың ажыл-чорудулгазын чыылганнарга таныштырган соонда, совхозтуң Сарыг-Хөл салбырының малчыннары болгаш ажылчыннары санал берген, совхозтуң моон соңгаар хөгжүлдезиниң, ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын экижидериниң айтырыглары шиитпирлээринче чогуур кичээңгейни салырын депутаттың кандидадынга чагаан, төлептиг кандидатты депшиткенин бир үн-биле деткип, соңгулда хүнүнде ол дээш бадылаашкынын бээринче соңгукчуларны кыйгырганнар.

Депутатка кандидат В. Шарый-оол сөс алгаш, аңаа көргүскен улуг идегел дээш өөрүп четтиргенин илергейлевишаан чоннуң хөрээнге кызымак ажылдаарын бүзүреткен.

Н. ДАМДЫН.

ЧАГЫГЛАРЫН БЕРГЕН

Ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң депутадынга кандидат, «Сүт-Хөл» совхозтуң директору А. Д. Шаалы-биле соңгукчуларның ужуражылгазы Өртен-Арыгта болуп эрткен. Депутаттың кандидадынга бүзүреттирген М. Сарыг-оол депутаттың кандидадының ажыл-чорудулгазын, доңчу намдарын чыылганнарга таныштырган.

Ужуражылга хуралынга санал берген соңгукчулар район Совединиң депутадынга кандидат эш Шаалыга чагыгларын берген. Өртен-Арыгда малчыннар чурттап, ажылдап турарлар. Ынчангаш чуңар-бажыңны, кызыл-булуңну тудуп бээр, орук-харылзааны экижидер чагыгны бергеннер.

Сүт-Хөл көдээ Совединиң депутадынга кандидат совхозтуң чолаачызы Ондар Бөрбак-биле соңгукчуларның ужуражылгазы база аңаа эрткен.

Депутаттың кандидаттары соңгукчуларның көргүскен идегелин бүзүредири-биле чагыгларны күүседир дээш хемчеглерни алырын чугаалаан.

О. БОРАШ.

XXV ШЫНАРНЫҢ, АЖЫКТЫГ ЧОРУКТУҢ БЕШ ЧЫЛЫ XXV

ПЛАН КҮҮСЕТТИНМЭЭН

(Январь-май айларда республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, капитал тудугнуң түңнелдери).

Республиканың үлетпүр ажылдакчылары оңгу беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш аразында социалистиг чарышты калбарткан ажылдап турар. Бо чылдың беш айларының түңнели-биле алырга, республиканың үлетпүрү продукция сайгарарының хемчээлин эрткен чылдың бо үезинден көвүдеткен. Январь-май айларда республиканың үлетпүрү 43 муң тонна хөмүр-дашты, 21,9 млн. квт-шак электроэнергияны, 28,4 муң кубометр тудуг ыяжын, 8,4 муң кубометр дилиг материалдарын, 2,4 муң эжеш кидис, 1,6 муң эжеш хөм идиктерни, 17 муң рубльге дааранылга кылыгларын, 43 тонна мал үзүн, 46 тонна кондитер кылыгларын, 5 муң дал ээртпес суксуннарны планнан ажыр бүдүрген.

Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринден планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар хөй. Ылангыя «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тыва кобальт» комбинат, дааранылга фабриказының, алгы заводунуң, Росводпромнуң демир-бетон кылыглар заводунуң болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелерниң коллективтери кол-кол көргүзүглер айы-биле беш айларда планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Республиканың хожуланган ажылдыг бүдүрүлгелериниң санынга кирип турган — Кызылдың тууйбу заводунуң коллективи күш-ажылдың организациязын экижидер, оон бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле чогуур хемчеглерни алганының түңнелинде беш айларда продукция бүдүрериниң-даа, ону сайгарарының-даа планныг онаалдаларын күүсеткен. Бо коллектив эрткен беш айларда 364 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер турган, планын 21 муң рубль ажырган.

Эрткен беш айларда 15 үлетпүр бүдүрүлге продукция сайгарарының талазы-биле планныг онаалдаларын күүсетпээн. 2,9 муң рубльдиң продукциязы чедир сайгартынмаан, а 3,5 муң рубльдиң продукциязы чедир бердинмээнинден республиканың үлетпүрү беш айларда продукция сайгарарының планын 92,7 хуу, а ниити продукция бүдүрериниң — 91,6 хуу чедирген.

Ылангыя Тываның даг-дүгү арыглаар комбинады, «Тудуг кезектери» комбинат, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу дээш оон-даа өске чамдык бүдүрүлгелер ниити продукция бүдүрериниң-даа, ону сайгарарының-даа беш айларда планныг онаалдаларын күүсетпээн. Тудуг тууйбузун, чугайны, сорттуг даг-дүгүн, бажың иштиниң херекселдерин, культура амыдыралының барааннарын, колбаса кылыгларын, хлеб болгаш булочка кылыгларын бүдүрериниң планы күүсеттинмээн. «Тудуг кезектери» комбинат, Тываның даг-дүгү арыглаар комбинады, Шуурмакта ыяш белеткээр пункт, Үстүү-Енисейниң балык заводу, техниктиг хандырылга станциязы планныг онаалдаларын каш ай, квартал улаштыр күүседип чадашкан.

Үстүнде адаттынган коллективтерниң «кудурукталып» турары ол бүдүрүлгелерде социалистиг чарышты чогуур некелдеге чедир организаставаанындан, мурнакчыларның дуржулгазын нептеретпейн турарындан, күш-ажылдың организациязының кошкаандан болгаш дериг-херекселдерниң аңаа турар чорууңуң, ажыл-шагның чидирииниң хөйүнден болуп турар.

Оңгу беш чылдың ийиги чылының ийиги кварталы төнериниче чоокшулаан. А республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери продукция сайгарарының квартал планын 59,7, а ниити продукция бүдүрериниң — 57,4 хуу чедирген. Ынчангаш планны күүседиринге улуг бергелер тургустунган. Ону ажып эртер дээш республиканың үлетпүр бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары, ында партия, профэвилел, комсомол организациялары организакчы болгаш кижизидикчи ролюн улам күштелдирер ужурлуг.

* * *

Оңгу беш чылдың ийиги чылында республиканың тудугжуларының мурнунда сорулга улуг: тудуг-монтаж ажылдарынга 96 муң рубльди шиңгээдип алыр болгаш ажыглалга кирер объектилерни өй-шаанда доозуп хүлээдир.

Бо чылдың эрткен беш айларында тудугжулар 10.000 баш хой кирер кажааны ажыл-агыйларга кылып берген, 16,5 муң гектар одарларны суг-биле хандырган, 3 муң гектар девискээрге суггарылга системазын эде кылган, 14102 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглалга кирген болгаш оон-даа өске ажылдарны кылган.

Ынчалза-даа ниитизи-биле алырга, республиканың тудуг организацияларының ажылында улуг четпестер бар. Беш айларда капитал салыышкыннарны шиңгээдип алырының планы чүгле 70,6 хуу четкен. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, капитал салыышкыннар 9,2 хуу эвээш шиңгээдип алдынган.

Бо талазы-биле улуг хожудаашкыннарны Тываның даг-дүгү арыглаар комбинады, «Тудуг кезектери» комбинат, туризмниң область чөвүлели, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу, дааранылга фабриказы, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Кызылдың демир-бетон кылыглар заводу, чер-чер Советтериниң организациялары болдургулаан.

Чурттаалга шөлүнүң тудуунга капитал салыышкыннар 18 хуу чедир шиңгээттинмээн болгаш эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден 6969 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн эвээшти ажыглалга кирген.

Ол ышкаш культура-амыдырал тудугларында байдал база багай. Капитал салыышкыннар школа тудуунда 46,3 хуу, уруглар албан черлериниң тудуунда 48,2 хуу, кадык камгалалының объектилеринде 15,7 хуу; коммунал ажыл-агыйларда 31,9 хуу чедир шиңгээдип алдынган.

Кереэлиг арга-биле кылыр тудуг ажылдарының беш айларда планы 25,8 хуу чедир күүсеттинмээн.

«Тыва тудуг» тресттиң тудугжулары чогуур деңнелден ырак куду ажылдаан. Трестең кереэлиг 8 тудуг организацияларының чаңгызы-даа отчёттуг үениң планныг онаалдаларын күүсетпээн. Ниитизи-биле республикада кереэлиг 35 тудуг организацияларының чүгле 9-у тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсеткен. Оларда № 62 КМК, «Тыва кодээ тудуг» трестиниң № 957 КМК-зы, «Тыва суг-тудугнуң» тудуг-монтаж эргелели болгаш № 3, 4 КМК-лары, Тыва автоорукту, «Кызыл ЦЭС тудугнуң» тудуг эргелелдери, респотребсоюзтуң септелге-тудуг эргелели хамааржыр.

Социалистиг чарыш ЭКРАНЫ

ЧАРЫШ-ЧОГААДЫКЧЫ КҮШ

1977
Июнь
№ 6 (43)

«Социалистиг чарыштың ленинчи идеялары кайы хире ханы дазылдыг болуп турарынга бистер шупту өөрүп турар бис. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чоруп турарынга бистер чоргаарланыр бис. Ажыл-агыйжы практикага, чурттуң ниитилел политиктиг амыдыралынга таарымчалыг эки чаңчылдарны тургузарынга социалистиг чарыш ханы салдарны чедирип турар. Социалистиг чарышты, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинни моон-даа соңгаар бүгү талалыг хөгжүдери — бистиң ниити лайынчы лозуңувус ол».

(Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXV съездизинге илеткелинден).

Чарыштыг ийи фермада

ЧЕДИИШКИН МАГАДЫЛАТТЫНГАН

Бистиң Кара-Булуң фермазы «Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазы-биле социалистиг чарыштыг. Ол чарыштың байдалындан ажыл-агыйжы түңнелдер, кижилерниң ажылынга харысалгазы улуг хамаарылгалыг деп чүвени элээн каш чылдарның дуржулгазы көргүстү. 1976 чылда ийи ферманың аразында социалистиг чарыш шала суларгай, тода эвес тургустунган, түңнеп үндүрери-даа чогуурайн турган. Ооң харазында фермаларның кайызының-даа көргүзүглери мурнунда чылдарлызындан кудулаан турду. Бо чылдың эгезинден чарышты түңнеп, арга-дуржулга солчулгазын доктаамал эрттиреринден дугурушкан бис.

Бирги кварталдың түңнелдерин үндүрүп турувуста, Көк-Тей фермазының төлээлери: саанчылар, бызаа ажаакчылары, кадарчылар бистиниңге келгеш бардылар. Бистиң фермавыстың кол көргүзүглери Көк-Тейниинден бедик болган. Ону чедип алганывыстың кол чылдагааннарынга чүнү хамаарыштырып болурул? 1976—1977 чылдың кыжынга ылавылалдыг белеткел, малга быжыг чем-суурну тургусканы, саанчыларның, кадарчыларның, бызаа ажаакчыларының ажылын эки организастааны, ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы сагылга-чурумун шыңгыырадып, харысаалгазын бедиткени маңаа дорт салдарлыг болган.

Ферма юбилейлиг чылды болгаш чылдың бирги чартык чылын кандыг түңнелдерлиг доозарыл? Бо дугайты алган хүлээлгелеривисти ажыр күүседир бис деп ам безин дидими-биле чугаалап болур. Чыл эгезинден беш айлар дургузунда 2048 центнер сүт саап алыр деп хүлээлгевисти 2290 центнер кылдыр күүсеттивис. Июнь айда ферма хүнде ортумаа-биле 2400 литр сүт саар хүлээлгелиг, а ам хүнде 2800 литр чедир саап тур бис. Чартык чылда 2746 центнер сүт садар хүлээлгевистиң орнунга 3000 центнер чедириптеривис чадавас.

Ниитизи-биле фермада беш айларда бир инектен саап алган сүт 1111 литр четкен. (планда көрдүнгени 960 литр). Мурнакчы саанчылар Нина Незамутдинова беш айларда бир инекке онаажтыр 1030 литрниң орнунга 1225 литрни, Тамара Оюн 1158 литрни, Екатерина Моңгуш 1152 литрни, ашыяк саанчы Руслана Оюн бо чылын бир дугаар төрээн, чаа өөреткен инектерден 1156 литрни саап алганнар. Инек кадарчылары Николай Балчыр, Маадыр-оол Ооржак, Борис Петренко олар сүт саалдазын өстүрер кадатты таарыштырганнар. Инек семиртилгезиниң, немелде деңзи чедип алырының көргүзүглери база ажыр күүсеттингилээн. Бызаага хонукта немелде деңзи алырының планы 550 грамм турда, бызаа ажаакчылары ону 760 грамм чедирип турар.

Социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алырынга күш-ажылдың материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннериниң, чарыштың көскү, тода чорууп чедир ажыглааны улуг ужурлуг болган. Ферманың ажылдакчыларының политиктиг, экономиктиг болгаш профессионал өөредилгезин чөп организастаан. 1976 чылдың түңнелдери-биле үш саанчыга, бир кадарчыга мал ажылының ийиги класстың мастериниң шынзылгазын тывыскан. Мал ажылының бирги класстың мастери бир кижи база бар. Ол мергежилди чедип алган кижиниң күш-ажылы шынарлыг, ажыл-ижинге хамаарылгазы, профессионал билии бедик болуру чугаа чок. Ол ёзугаар ийиги класстың мастери шалыңынга 10 хуу, бирги класстың мастери 25 хуу немелде төлевирни база алыр. Оон аңгыда саанчыга, класындан хамаарылга чокка, сүт бүдүрүлгезиниң планын 5, 12, 20 хуу ажыр күүсеткенде ай, квартал түңнелин ёзугаар, немелде төлевирни төлээр. Саалданың көргүзүглерин хүн бүрүде ферманың ниити түңүн, база саанчы бүрүзүнге хамаарыштыр азып көргүзүп турар. Ай, квартал аайы-биле өзүп турары оортан база илдең.

Саар инектиң чемгерилгезин кышкы үеде долу рацион ёзугаар тургускан турган. Амгы үеде одарладырындан аңгыда саалда үезинде бир инекке 1 килограмм болгаш бээр сүдүнүң литр бүрүзүнге 400 граммнап холуксаалыг чарбаны шыгыдып берип турар бис.

Ферманың ажыл-ижинде шупту чүве деңдески дээр болза шын эвес болур. Бистиң бедик көргүзүглерни чедип ап турарывыста күш-ажылдың чарыгдалы улуг. Электриниг саалдадан аңгыда механизастаттынган ажыл чок. Малга чем бээри, аштаалга дээн чижектиг ажылдар шупту хол-биле кылдынып турар. Ферманың тудуг-суурну эргижирээн болгаш механизациязын ажыглаар кииреринге шаптык болуп турар.

Чарышты ам чүгле кварталдап түңнеп, көргүзүглерни деңнеп турар-дыр бис. Ону өскертип, түңнелдерни кварталды-биле үндүреп-даа болза, чарыштыг фермаларның көргүзүглерин ай санында деңнештирип, ону аңаа чагаа-биле-даа болза, солчуп турар болза дээштии улгадыр деп бодаар мен.

Ф. СЕМИРАНОВА,
«ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының бригадири.

АМ АШТЫРБАС ДЭЭШ

Кара-Булуң фермазы-биле социалистиг чарыштың бирги кварталда түңнелин үндүрүп турувуста фермага ниитизи-биле мындыг чугаа үнген: «Бистиң фермада инектиң чемгерилгези четпес. Ооң харазы-биле саап ап турар сүдүвүс эвээш, инектиң семиртилгези, бызааның немелде деңзизи, өзери чавыс».

Шынап-ла, бистиң фермада малга быжыг чем-суурну тургуспаан турган. Амгы үеде инекке берип турарывыс силосту өске ажыл-агыйлардан садып ап турар бис. Оон-биле кады инекти одарладыр черивис база эвээш, чоок-кавының оъду чок. Чылыг дүшкени-биле кады одарладып эгелээн-даа болзувусса, саалда өспейн турар. Эң дээре дээн саанчыларывыстың бир инектен беш айларда саап алган сүдү муң литр четпес. Зоя Курастикова 985 литрни, Валентина Долганина 959 литрни саап алганнар. Галина Наумова, Анна Чащина, Борис Сат ышкаш саанчыларның беш айларда көргүзүү 800 литр ажып турар. Ниитизи-биле ферма беш айларда бир инекке онаажтыр 845 литрни саап алган, а хыналда бөлүүнде бир инекке онаажтыр 997 литр болган.

Май айда саалда харын шору өскен. Беш айларда 3214 центнер сүт бүдүрген болзувусса, май айда 729 центнер четкен. Бызаа ажаакчыларындан Галина Золотухина хонукта 939 грамм немелде деңзини чедип алган, Татьяна Носкова — 885 грамм, Таисия Чащина — 790 грамм немелде деңзини алган. Кадарчылардан онаашкан ажылынга харысалгалыг, кызымак ажылишчилер база бар.

Инектиң сүдү дылында дээри шын болгай. Совхоз эрткен чылын сиген кезер планын 89 хуу, силос салыр планын 33-ле хире хуу күүсеткен. Ооң харазы-биле инекке чогуур рационну тургузуп шыдаваанывыс шын. Моон чогуур түңнелдерни үндүрүп, келир кышка малдың чем-суурнуң быжыг магадылалын тургузарының хемчеглерин амдыгаазындан ап эгелээн бис.

Оон-биле кады ферманың ажыл-ижинде таарымча чок чүүлдер база бар. Ферма долузу-биле механизастаттынган ферма-дыр. Саанчыларның, ажаакчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ол хиреде-ле күш-ажылдың сагылга-чурумун уураар, ажыл шагы үзер чоруктар ам-даа читпээн. Шалың алганының соонда ийи-үш хүн ажылга үнмейн баар кижилер безин ийи-чаңгыс бар.

Фермада идей-политиктиг кижизидилгге ажылы кошкак тургустунган. Партия-комсомол бөлүүнүң социалистиг чарышты калбартыр, ажыл-агыйжы идепкейни көдүрер талазы-биле ажылы сула. Бо талазы-биле чогуур хемчеглерни совхозта партком, ажылчын комитеди алыр боор деп күзээр-дир мен.

Бистиң ышкаш мынчаар механизастап кылган фермага бедик көргүзүглерни чедип алырының аргалары бар. Чүгле малга быжыг чем-суурну тургузары, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидерни негеттинип турар.

И. НОСКОВА,
«Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазының бригадири.

Кара-Булуң фермазы

● Бо чылдың беш айларында бир инекке онаажтыр 1111 литр сүттү бүдүрген.

● Беш айларда саар инектиң ортумак саны 258 турган. Оон 2291 центнер сүттү саггал, планын 111 хуу кылдыр күүсеткен.

● Мурнакчы саанчылар беш айларда бир инекке онаажтыр:

Нина Незамутдинова — 1225 литр,
Тамара Оюн — 1158 литр,
Екатерина Моңгуш — 1152 литр,
Руслана Оюн — 1156 литр сүттү саап алган.

● Бир центнер сүттү бүдүрериниң бот-үнези 21 рубль 72 көпеек болган.

Көк-Тей фермазы

● Бо чылдың беш айларында бир инекке онаажтыр 845 литр сүттү бүдүрген.

● Беш айларда саар инектиң ортумак саны 398 турган. Оон 3214 центнер сүттү сагган.

● Мурнакчы саанчылар беш айларда бир инекке онаажтыр:

Зоя Курастикова — 985 литр,
Валентина Долганина — 959 литр,
Галина Наумова — 879 литр,
Борис Сат — 847 литр сүттү саап алган.

● Бир центнер сүттү бүдүрериниң бот-үнези 37 рубль 25 көпеек болган.

ЭЛДЕПТИГ ЫЛГАЛДАР

Чыл бүрүде-ле малчыннар социалистиг хүлээлгезинге чүс хойдан алыр хураганының, бир баш хойга онаажтыр кыргыыр дүгүнүң талазы-биле чедип алыр көргүзүглерин айтып алыр. Ынчалзажок бүгүле байдалдары бир дөмей чаңгыс ажыл-агыйның хойжуларының чедип ап турар түңнелдери мырыңай аңгы-аңгы болур. Ындыг чижектерни бистиң «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырындан безин көрүп болур.

Эрткен кыштың кадыг, берге болганы кымга-даа билдингир болгай. Ынчалзажок бисте Ховалыг Кара-оол, Кыргыс Шивит-Доржу, Кыргыс Шириин-оол, Тумат Дадар-оол ышкаш малчыннар чүс хойдан-на 85-95 чедир хураганнарны алган.

Оон-биле бир дөмей чамдык малчыннарның көргүзүү дендии куду болуп турар. Чижээ, төрүүр 100 хойдан-на Кадый-Бажы хойжу бригадазы 60 хураганны, Ирбитейниң өшкү бригадазы 58 анайны алган. Хойжулар Олег Доржу, Оома Түлүш, Александр Түлүш оларның төрүүр чүс хойга онаажтыр көргүзүү чүгле 30-40 хураган болган.

Моон ап көөрге түңнелдер элдептиг ылгалдыг-дыр. Оон бир чылдагааны Чаа-Суурда профэвилелиниң местному чарышты эреңгей организастап, ылангыя оон үре-түңнелдерин бедидеринче, деңнелгелерни кылырынче, хожудап турарларны мурнакчыларның одуруунга чедиреринче угланган хемчеглерни албайн турарында.

Т. ДАМБАЖЫК.
Өвүр район.

Сөглээн сөске ээ болур

Сөглээн сөзүнге шынчы болуп, ону ыяап-ла күүседир кижилер «Сөглээн сөс — керткен ыяш» болгай деп чугаалажырлар. Ол аңаа бир таварылга эвес. Эки ажыл-ишчи кижилер социалистиг чарышка алган хүлээлгезин күүседиринге база-ла ындыг шынчы болур.

«Найырал» совхозтуң хойжузу Саар-оол Доспанович Кенденниң ындыгларының бирээзинге хамаарыштырып болур. Ол чыл бүрүде социалистиг хүлээлгезин күүседиринге эки көргүзүглерни чедип ап турар. 1971 чылдан бээр төрүүр чүс хойга онаажтыр 86—101 чедир хураганны камгалап ап келген. Ынчаарга бо чылын 100 хойдан-на 100 хураган алыр хүлээлгези база күүсеттинип турар.

В. ТЕРГИИН.

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң Билелиг сүт-бараан фермазы районда сүт бүдүрериниң талазы-биле мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Ында ажыл-ишчи, мурнакчы саанчылар хөй. Оларга социалистиг чарыштың тиилекчилери: Татьяна Эник-оол, Зоя Баир, Клара Маады болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Дуржулгалыг саанчы Зоя Баирни бии-хемчилер бо удаада база район Советиниң депутадынга кандидат кылдыр депшиткен.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) Т. Эник-оол, З. Баир, К. Маады.

А. АИРНИҢ фотозу.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

ҮЛЕТПҮРДЕН БЕШ АЙЛАРНЫҢ ПЛАНЫН АЖЫР КҮҮСЕТКЕН БҮДҮРҮЛГЕЛЕР: «Каа-Хем» разрез — 109,8 хуу, «Тыва кобальт» комбинат — 108,7 хуу, Кызылдың сайгарылга баазазы — 119,9 хуу, сүт комбинады — 106 хуу, Кызылдың сүт заводу — 105,7 хуу, Шагаан-Арыгның, Чадаананың, Кызыл-Мажалыктың үс заводтары — 106—107,3 хуу, Чадааның тараа хүлээп алыр пунктузу — 105,1 хуу, аъш-чем эргелелиниң хлеб заводтары — 101—105,8 хуу, дааранылга фабриказы — 105,4 хуу, алгы заводу — 113,4 хуу, Кызылдың тууйбу заводу — 105 хуу, Росводпромнуң демир-бетон кылыглар заводу — 109,6 хуу, Туранның ыяш белеткээр пунктузу — 118,1 хуу, Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады — 110,7 хуу.

ХОЖУДААШКЫНДА

ҮЛЕТПҮРДЕН БЕШ АЙЛАРНЫҢ ПЛАНЫН КҮҮСЕТПЭЭННЕР: Тываның даг-дүгү арыглаар комбинады — 62,8 хуу, «Тудуг кезектери» комбинат — 93,2 хуу, Үстүү-Енисейниң балык заводу — 82,9 хуу, Туранның хлеб заводу — 94,2 хуу, пиво заводу — 94,3 хуу, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу — 79,6 хуу, Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйы — 96,7 хуу, Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйы — 91,4 хуу, Сарыг-Септиң, Туранның райүлетпүр комбинаттары — 86—97,7 хуу, техниктиг хандырылга станциязы — 72,7 хуу, Кызыл-Мажалыктың, Кызылдың, Чадаананың «Сельхозтехника» каттыжыышкыннары.

МАГАЗИННЕРДЕ БАЛЫК ЧҮГЕ ЭВЭЭЖИЛ?

Бистиң интервьювус

Балык ажыл-агыйының министерствозунуң Красноярск балык үлетпүр черинин шугуму-биле Тывага Үстүү Енисейниң балык заводун тургусканындан бээр элээн үе эрткен. Бо завод сөөлгү үеде болуннуң мурнунда салдынган планныг даалгаларны үргүлчү күүсетпейн келген. Ооң чылдагааны чүл? Ындыг айтырыгга заводтуң директору Сергей Николаевич Воронинниң бистиң корреспондентиниңке харыылааны болза:

— Балык болгаш оон кылыр продуктулар өг-бүле бүрүзүнүң хүнүнүң херeглээр, эргежок чугула витаминниг аъш-чемнеринге хамааржыры кымга-даа билдингир. Бистиң республикага болгаш өске-даа черлерге тудуп, белеткээн балык аймаандан янзы-бүрү продуктуларны кылгаш, чонга делгээри бистиң кол сорулгавыс ол болур. Чогум-на ооң ужурунда Тывага бо балык заводун тургускан.

Үстүү-Енисейниң балык заводу тургустунганындан бээр эрткен үеде ооң үлетпүр баазазы болгаш ажылчын коллективи быжыгып, ажыл-чорудулгазы шуудаан деп болур. Ынчалза-даа сөөлгү үеде, ылангыя 1977 чылдың эгезинден бээр бистиң завод үргүлчү-ле хожудап турар бүдүрүлгелерниң санынга кирип, ай, квартал планнарын күүсетпейн келген. Чижээ, завод продукция сайгарарының планын май айда чүгле 71,4 хуу чедирген.

Бистиң заводтуң коллективи болуннуң мурнунда салдынган сорулганы күүседири-биле оңгу беш чылдың ийиги чылында тодаргай хүлээлгелерни алган. Ону амыдыралга боттандырарынга бүгү-ле чүүлдер бар. Дериг-херекселдер болгаш ажылчын күжү база четчир. Бистиң планывысты ёзугаар алырга, 1977 чылда болувустуң күжүвүс-биле 2 муң центнер балыкты Тываның суг девискээринден тудар ужурлуг бис. Ынчаарга Красноярск балык-үлетпүр эргелелиниң шугуму-биле келген балык аймаандан 3 муң центнер балык продуктузун белеткеп кылыр. Ол ышкаш 2400 центнер балыкты янзы-бүрү хевирлиг дузаап, кадырган балык продуктузу кылыр бис.

Бистиң планывыстың ай, квартал санында күүсеттинмейн келгениниң кол-ла чылдагааны — коллективтиң ажылдакчыларының ортузунга организас-массалыг ажылды четпес чорудуп келгени болур. Ооң мынай бистиң ажыглап турар машина-техникавыс эргижирээн, кывар-чаар материалдар чедишпес боор турар. Бистиң чиг-эт болгаш белен продукция кадагалаар черивис база чедишпес, бо хүннерге чедир соодукчу бевин чок боор турар.

Чаа туткан болгаш Саян артындан келир балык эвээш боор турарындан ол бүгү дериг-херекселдер ажылдавайн, аңаа турар ужурга таваржырдыр. Чүгле январь айда безин заводтуң ажылчыннарының хөй кезиин аъш-чем үлетпүрүнүң өске адырларынче чорудар, ажылдаң хостаар ужурга таварышкан бис. Бистиң машина, тракторларывыска бензинни чедир бербейн турарындан Тожуда болгаш мында-даа машиналарывыс аңаа турар ужурга таваржыр. Түңнелинде балык үрелиң продуктузунуң шынары баксыраар, ону актылап үндүрер ужур таваржыр. А балык бисте эвээш эвес белеткеттинип турар. Чижээ, Тожунуң хөлдеринде болгаш хемнеринде бистиң балыкчы бригадаларывыс хары угда 300 чедир доскаар балыкты чүдүрүп чорударлар. Ону Кызылче чорудар теплоходтар чедишпес таварылгалар база туруп каар-дыр.

СОЦИАЛИСТИГ НИИТИЛЕЛДИҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

НИИТИЛЕЛДИҢ бүгү социал хевирин чаартынкан социализмниң тиилелгези бистиң чуртувуска үжен чылдарның үезинде, ийиги беш чылдың чедиишкинниг күүсеттингениниң түңнелинде боттанган. Чаа ниитилелче чоорту шилчилге үезиниң доозулганы дээрге ниитилел организминиң чаа хевиринин тургустунганы ол болур. Ындыг болзажок чап-чаа хевирлеттинген ол чаа үе-чада бодунуң бүгү бар аргаларын болгаш артык чүүлдерин долузу-биле дораан-на илергейлей бербээн.

ССРЭ-ге сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургустунганы болгаш быжыкканы 30 чылдардан эгелээш Совет эрге-чагырганың бежен чылынга чедир үеге хамааржыр. Ол чылдарның дургузунда улуг болуушкуннар болгулаан. Ылаңгыя немец-фашистиг эжелекчилерниң бистиң чуртувусче халдаашкыны социалистиг ниитилелдиң хөгжүлдезиниң төөгү ёзугаар буруңгаарлаашкынынга улуг моондакты таварыштырган. Ындыг болзажок ол үениң дургузунда чурттуң экономика потенциалы 8 катап өскен. Социал амыдырал талазы-биле алырга, ол чылдарның дургузунда Совет Эвилелиниң бүгү аңгыларының, улуг, биче улустарының болгаш нацияларының улам чоокшулажыышкынының баазазынга кижилерниң төөгүлүг чаа ниитилешкек — совет улус хевирлеттинип тургустунган. Пролетариат диктатуразының тургузукчу хүлээлгезин уламчылап турар бүгү улустуң совет күрүнези тургустунган. Совет эртем болгаш культура улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Партияның XXV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев «...сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургустунганы дээрге, совет улустуң Улуг Октябрьның тугунуң адаа-биле эрткен оруунуң эң кол түңнели-дир» деп чугаалаан.

СЭКП-ниң база акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның коллективтиг күженишкини-биле ажылдап кылдынган сайзыраңгай социалистиг ниитилел дугайында концепциязы марксизм-ленинизмниң эртинезинге чогаадыкчы улуг салыышкын болур.

Сайзыраңгай социалистиг ниитилел — коммунистиг формацияның тургустунарынга дүрүм ёзугаар болур үе-чада. Бо үе-чадада социализм бодунуң баазазынга хөгжүвүшаан, бодунуң кижиге ажыктыг бүгү-ле эки талаларын болгаш артык күштүүн улам долузу-биле ажыдып турар. Сайзыраңгай социализм ажыл-агыйның социалистиг системазының эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннери-биле улам сырый каттышканы-биле болгаш экономиканы интенсивтиг аргага үндезилеп хөгжүдери-биле, бүдүрүлгениң бүгү масштавынга шынарның чаа деңнели-биле тодараттынар.

Сайзыраңгай социализмниң үезинде ниитилел харылзааларының системазы улам бедик чадаже хөгжүп эгелээн, ук харылзаалар чоорту коммунистиг ниитилелдиң харылзааларынче шилчиир. Ажылчы чоннарның бузулбас идейполитиктиг болгаш социал чаңгыс эви улам быжыгып, оларның марксизм-ленинизмниң херээнге, Коммунистиг партияның өндүр улуг идеалдарынга бердинген чоруу улам илергейлеттинип турар. Сайзыраңгай социализм дээрге, социал депшилгениң бо хүннерде эң дээди чедиишкини-дир.

Бисте тургустунган сайзыраңгай социализмниң артык күштүү болгаш аргалары эрткен он чылдарның дургузунда, ылаңгыя тоску беш чылда улам тодаргай илергейлеттинген. Чурттуң экономиктиг потенциалы чаңгыс беш чылдың дургузунда, ооң мурнундагы чартык чүс чылга турганынга бодаарга, барык ийи катап өскен. Дөрт муң ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелери ажыглалда кирген. Эртем, техниканың амгы үедеги негелделеринге дүүштүр муң-муң фабрикаларны болгаш заводтарны эде чаарткан.

Совет кижилерниң чаагай амыдыралының болгаш культуразының деңнели көскүзү-биле бедээн. Тоску беш чылда чаа социал хемчеглерни боттандырарынга ооң мурнундагы ийи беш чылда үндүрген хөреңгилерден хөй чүүлдерни чарыгдаан.

Улуг Октябрьның 60 чылының дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында мынча деп айыткан: «...төөгү талазы-биле алырга он чыл дээрге улуг эвес үе. Ынчалзажок совет улустуң сөөлгү он чылдарның дургузунда коммунистиг тургузуушкунга чедип алган чедиишкиннери бодунуң улуг хемчээлдииниң талазы-биле бистиң чуртувустуң төөгүзүнге алдарлыг черни ээлээр».

ССРЭ-де сайзыраңгай социализм амгы үеде бодунуң депшилгезиниң чаа улуг үе-чадазынче кирген. Ол чүнүң-даа мурнунда ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга — экономиканга, социал, политика болгаш угаап-бодал амыдыралынга чедип алдынып турар шынарның болгаш ажыктыг чоруктуң интенсивтиг хөгжүлдези-биле тодараттынып турар.

Онгу беш чылдың экономиказы — канчаар-даа аажок улуг хемчээлдиг экономика. Беш чылдың дургузунда национал орулга 26 хуу өзер. Ооң нити өзүлдези 93,5 млрд. рубль болур. Үлетпүр продукциязын бүдүрери 183,5 млрд. рубльге көвүдээр, ол дээрге тоску беш чылда турганындан 1,2 катап хөй болур. Үлетпүр продукциязының өзүлдезиниң 90 хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле чедип алыры планнаттынган. Ынчаарга кодээ ажыл-агый продукциязының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бүгү немелде өзүлдезин чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле чедип алыр ужурлуг бис.

Сайзыраңгай социализмниң чаа үе-чадазының онзагай бир чүүлү болза, эртем-техниктиг революцияның социал революция-биле шуут тудуш кылдыр каттыжып эгелээни болур. Ол чүл дээрге, аңгылар аразында, чурттакчы чоннуң кезектериниң аразында, хоорай биле кодээниң болгаш угаан ажылы биле күш-ажылдың аразында ылгалдарны ажып эртери, нацияларны улам чоокшулаштырары, ажылчы чоннарның амыдыралының деңнелин улам бедидери, совет кижилерниң культуразын, эртем-билиин, тускай мергежилин доктаамал бедидери дээн ышкаш социал айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээринге эртем-техниктиг депшилгениң улуг рольду ойнап эгелээни-дир. Эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкиннери чокка ол айтырыглар шиитпирлеттинмес-даа.

Бүдүрүлге-техниктиг болгаш социал сорулгаларның комплекстиг шиитпирлеттинип турарының тодаргай чижээн бо хүннерде кодээниң амыдыралындан көрүп болур. Ажыл-агыйлар аразының кооперастаашкынынга болгаш аграр-үлетпүр интеграциязының баазазынга үндезилээш, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаар болгаш концентрастаар талазы-биле бистиң партиявыстың боттандырып турар хемчеглери чүгле бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидип турар эвес, а кодээ ишчилерниң күш-ажылын механизастаарынга, оларның тускай мергежилин бедидеринге, хостуг үезин көвүдедиринге улуг салдарны чедирип турар.

Ниитилел амыдыралында бооп турар улуг социал чаартылгаларны совет ниитилелдиң социал структуразында өскерлиишкиннерден көрүп болур. Эрткен чылда турганы-биле алырга, бистиң чуртувуста ажылчыннарның үлүг-хуузу (өг-бүлезиниң кежигүннери-биле кады) 61,2 хуу, колхозчу тараачыннар — 16,4 хуу, а интеллигенция болгаш албан-хаакчылар — 22,4 хуу болган. Ынчаарга 1975 чылда улус ажыл-агыйынга ажылдап турган кижилерниң 59 хуузу ажылчыннар, 12 хуузу колхозчулар, 29 хуузу интеллигенция болгаш албан-хаакчылар болган.

Бүгү чоннуң 70 хуузу хоорайда, 30 хуузу кодээде ажылдап турар. Оон-даа тодаргай чугаалаарга, амгы үеде Совет Эвилелинде ажылдап турар 10 кижиниң алдызы ажылчын, бирээзи колхозчу, ужу интеллигенция азы албан-хаакчы.

Совет эрге-чагырга тиилеп, бистиң чуртувуска чаа ниитилел тургустунуп турган үеде Россияның чонунуң хөй кезии тараачыннар турганы бүгүдеге билдингир. Ынчаарга 15 чыл мурнунда байдал кандыг турганыл? Ажылдап турган он кижиниң 5-ки ажылчын, ужу колхозчу, ийизи интеллигент турган. Он кижиниң бежи хоорайга ажылдап турган.

Үстүнде сан-фактылардан дараазында түңнелди кылып болур: ССРЭ-ниң аңгыларының аразында ылгалдар көзүлдүр-ле чидип бар чыдар болгаш ажылчын аңгының ниитилел амыдыралынга удуртукчу ролю улам өзүп орар. Оон-биле чергелештир улусту интеллигенцияның саны көвүдеп орар.

70 чылдарның ортан үезинде совет кижилерниң культура, ниити билииниң деңнелинге улуг өскерилгелер болдунган. Бир эвес 1959 чылда чоннуң чартыктан эвээш кезии дээди болгаш ортумак (долу болгаш долу эвес) эртемниг турган болза, 1976 чылда бүгү чоннуң 76,7 хуузу ындыг эртем-билиглиг апарган. Ажылдап турар ажылчыннарның 71,5 хуузу, колхозчуларның 53,7 хуузу, интеллигенцияның 97 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг.

КҮРҮНЕ тургузуушкунуң талазы-биле алыр болза, бистиң партиявыс Советтерниң ажыл-чорудулгазын экижидеринче, оларның ролюн бедидеринче, чон-биле харылзаазын быжыглаарынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Бөгүнгү Советтер дээрге — ажылчы чоннарның 2 миллион ажыг депутаттары-дыр. Олар бүгү улустуң социалистиг күрүнезин адаандан эгелээш үстүнге чедир удуртуп башкарып турарлар. 170 миллион ажыг кежигүннүг профэвилелдери ниитилел бүдүрүлгезиниң эң кол өзээ болур — бүдүрүлгеде социалистиг демократияны боттандырып турар. 35 миллион кежигүннүг комсомол ниитилел амыдыралынга база-ла биче эвес эки салдарны чедирип, чаа ниитилелдиң, аныяк салгалдың кижизин хевирлеп кижизидер хүлээлгезин чедиишкинниг боттандырып турар.

Социалистиг демократия доктаамал сайзыраңгайжывышаан, күрүне херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштиреринге улуг идигни берип турар.

Сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң амгы үе-чадада политиктиг системазының дүрүм ёзугаар болур бир онзагай чүүлү болза, ажылчын аңгының, бүгү совет улустуң политиктиг баштыңчызы болур Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң доктаамал өзүп турары болур. Ындыг болур байдалды бүдүрүлгениң болгаш ниитилел хөгжүлдезиниң мурнунда туруп турар сорулгаларының улуг хемчээлдиг, делгем масштабтыг бооп турары, эртем-техниктиг депшилгеге удуртулганы сайзыраңгайжыдары, массаларның чогаадыкчы идепкейиниң өзүлдези болгаш социалистиг демократияны улам сайзыраңгайжыдары, эртемниг коммунизмниң теориязының ужур-дузазын күштелдирери, массаларның коммунистиг кижизидилгезин дээштиг болдурары негеп турар.

Коммунистиг партияның удуртукчу ролюн бедидерин даштыкы байдалдар база негеп турар. Совет улус ам үжен ажыг чылдарның дургузунда тайбың байдалда ажылдап турар. Делегей байдалы сөөлгү чылдарда элээн экижээн болгаш социалистиг чурттарның делегейге ат-алдары бедээн. Тайбыңга ынакшылдыг ленинчи политиканы моон соңгаар-даа боттандырып чорударынга Коммунистиг партияның мерген угааның политиказы негеттинер апаар.

СОВЕТ Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның күчү-шыдалының өскениниң, СЭКП-ниң болгаш акы-дуңма коммунистиг база ажылчын партияларның, марксчи-ленинчи партияларның тайбыңга ынакшылдыг чайгылыш чок политиказының ачызында бистиң чуртувус бо бүгү чедиишкиннерни чедип алган. Чер кырынга быжыг тайбыңны мандыдарынга СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы болгаш XXV съездиниң улам ыңай хөгжүткени Тайбың программазы конструктивтиг рольду ойнаан.

Социалистиг ниитилелди тургузуп турар акы-дуңма чурттар-биле ССРЭ-ниң бүгү талалыг харылзааларының улам быжыгып, ханылап турары сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң база бир онзагай чүүлү болур.

Коммунизмниң идеалдарынга бердинген болгаш ниитилел тургузуу чаңгыс аай хевирлиг социалистиг күрүнелер марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилеп боттарының аразында харылзааларны бүгү талалыг хөгжүдүп турар. Күш-ажылдың делегей масштавының талазы-биле хуваалдазы социалистиг чурттарның аразында иле тодарап келген. Ооң чижээнге Экономиктиг дузалажылга чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның ажыл-чорудулгазын көргүзүп болур.

ССРЭ-де сайзыраңгай социализм — ол дээрге, бодунуң келир үезинге долу бүзүрелдиг ниитилел-дир, моон соңгааргы бүгү талалыг депшилгезиниң оруу ооң мурнунда ажык.

Баш удур санаашкыннардан алгаш көөрге, ССРЭ 1976—1990 чылдарның дургузунда, ооң мурнунда эрткен он беш чылдарга бодаарга, ийи катап хөй материалдыг болгаш саң-хөө курлавырлыг болур. Ынчангаш партияның программазында көрдүнген социал-экономиктиг улуг сорулгаларны боттандырарынга четчир санныг материал-техниктиг курлавырлар тургустунар. Ол чорук коммунистиг ниитилелди чоокшуладырынга улуг рольду ойнаар.

Үстүнде көрген чижектеривистен болгаш сан-фактыларывыстан — ССРЭ-де 70 чылдарның ийиги чартыының социализми дээрге, сайзыраңгай социализмниң бодунуң чаа, бедик үе-чадазынче киргениниң эгези-дир деп түңнелди кылып болур. Ол дугайы ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелинде тодаргай шыйдынган.

В. СЕМЕНОВ,
философия эртемнериниң доктору, профессор.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Францияже ам болур аян-чоруунга хамаарыштыр

МОСКВА — ПАРИЖ: кады ажылдажылганың оруу

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Францияже ам болур албанның аян-чоруу француз хөй-ниитиниң кичээнгейин хаара туткан. Дээди деңнелге чаа совет-француз ужуражыышкын делегей аренازынга-даа, ийи таланың харылзааларының иштинге-даа ийи чурттарның чаңчыл болган кады ажылдажылгазын ханыладыр болгаш калбартыр деп бүзүрелди ол черниң парлалгазының арыннарында, политиктиг база хөй-нити ажылдакчыларының, чурттуң ажыл-херекчи бөлүктериниң төлээлекчилериниң медеглелдеринде-даа илереткен.

Янзы-бүрү талалыг болгаш үре-түңнелдиг совет-француз кады ажылдажылга ийи күрүнениң улустарының эрге-ажыктарынга дүүшкек, а ол ышкаш Европа дипке болгаш оон дашкаар делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге бараан болур дээрзин ооң-биле холбаштыр ында онзалап демдеглээн. ССРЭ биле Францияның аразында кады ажылдажылга байлак чаңчылдарга даянган. Ол кады ажылдажылга дээди деңнелге үргүлчүнүң ужуражыышкыннарын, бот-боттарының аразында харылзааларны ханыладыр сорулга-биле политиктиг сүмележиишкиннерни, делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазын баш удур көрген.

Делегей политиказының чамдык кол айтырыгларының талазы-биле, чижээлээрге, Чоокку Чөөн чүк айтырыын тайбың шиитпирлээриниң дугайында айтырыг талазы-биле ССРЭ биле Францияның үзел-бодалының дөмейлешкээн азы чоогун айытпышаан, Парижтиң «Фигаро» солуну мынча деп бижээн: «Генерал де Голльдуң чедип алганы, Францияны ССРЭ-ниң барыын талакы бирги партнеру болдурган депшилгениң соонда Москва биле Парижтиң аразында онза харылзаалар тургустунган». Боттарының ийи талакы харылзаалары-биле ийи чурт «ниити-европейжи чөвүлел хуралдың чедиишкининге элээн хире-чергези-биле дузалааннар» деп, солун онзалап демдеглээн. ССРЭ биле Францияның аразында харылзааларның калбак болгаш хөй талалыг хөгжүлдези «бөгүн чайгаар болур херектир» деп, Совет Эвилелиниң болгаш Францияның удуртукчуларының үе-үеде ужуражыышкыннарының чугулазын онзалап демдеглевишаан, өске француз «Монд» солун бижээн.

1975 чылдың октябрьда болган эң дээди деңнелге совет-француз ужуражыышкынының соонда эрткен үениң дургузунда ийи чурттуң кады ажылдажылгазының хемчээли калбарган деп, Париж солуннарының тайылбырлакчылары кичээнгей салганнар. Ооң-биле холбаштыр, чижээлээрге, ССРЭ биле Францияның аразында чардынган кол үндезилекчи дугуржулгалар ёзугаар дугуржулганы болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынче база ханыладырынче, чавырлыышкынны улам-на доктаамал шинчилиг болдурарынче, ону тодаргай утка-биле немээринче болгаш ону делегейниң бүгү районнарынга нептередиринче ийи таланың бадыткааны шиитпирлиг чоруун айыткан. Чавырлыышкынны быжыглаарының херээнге, Европага болгаш бүгү делегейге делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга совет-француз харылзааларның ойнап турар чугула ролюн айытпышаан, «Москва биле Парижтиң аразында политиктиг кады ажылдажылганың оруу тургустунган» деп, Парижтиң «Матэн» солуну бижээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Францияже ам болур деп турар аян-чоруу бистиң ийи чурттуң улустарының аразында кады ажылдажылганы болгаш найыралды хөгжүдеринге чаа чада болур деп, СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга Францияның Национал Хуралының даргазы Эдгар Фор медеглээн. Амгы үениң делегей байдалы Франция биле Совет Эвилелиниң аразында кады ажылдажылганың хевирлерин болгаш оруктарын дилеп тыварынга онза аргаларны берген деп, ол чугаалаан.

Ийи чурттуң аразында садыг-экономиктиг харылзааларның чедиишкинниг хөгжүлдезинге сеткил ханыышкынын Францияның ажыл-херекчи бөлүктери илереткен. 1975—1979 чылдарда беш чыл дургузунда бараан саарылгазын ийи катап улгаттырар болгаш бир эвес болдунар болза ону үш катап улгаттырар дугайында 1974 чылдың декабрьда Рамбуйеге чедип алдынган ССРЭ-ниң болгаш Францияның удуртукчуларының аразында дугуржулганы боттандырып чорударынче ийи таланың күженишкиннери угланган. Ындыг сорулганы чедип ап болур деп, Францияның ажыл-херекчи бөлүктери айтып турар. Садыг-экономиктиг харылзааларны деткип турар элээн каш юридиктиг улуг бааза — ындыг кады ажылдажылганың янзы-бүрү талаларын тодаргайлап турар дугуржулгалар, чижээлээрге, 1971 чылдың октябрьда чардынган экономиктиг, техниктиг болгаш үлетпүр кады ажылдажылгазының дугайында 10 чылдың дугуржулгазы ол чорукка бараан болур.

Совет-француз садыгның чедиишкинниг хөгжүлдезиниң дугайын, чижээлээрге, 1976 чылдың түңнелдери херечилеп турар. Ол чылдың дургузунда ССРЭ-ден Францияже экспорт 32 хуу, а Франциядан ССРЭ-же экспорт 8 хууга өскен. Ол чорук ийи чурттуң аразында садыгның балансылаттынарынче угланыышкынныг дээрзин чугаалап турар болгаш ол чорук, чугаа чокка, экономиктиг харылзааларны улам ыңай калбартырынга кончуг чугула болур.

1975 чылдыынга деңнээрге совет-француз садыгның хемчээли 1979 чылда үш катап өзер. Эрткен чылдың түңнелдери-биле болгаш чоокку үеде чардынган керээлер-биле бадыткаттынган чогуур эксперттерниң бодалы ындыг деп, бо чүүлдүң автору-биле беседага француз-совет садыг палатазының даргазы, Национал Хуралдың депутады Р. Нюнжессер чугаалаан.

Кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылга амгы үеде делгем кавыны — металлургияны, газ, нефтехимия болгаш пөс-таавы үлетпүрүн, станок тудуун болгаш өске-даа талаларны хаара туткан деп, Р. Нюнжессер онзалап демдеглээн. Сөөлгү үеде совет организациялар болгаш француз фирмалар аразында ийи чурттуң экономиказының чугула адырларын хаара тудуп турар элээн каш үр хуусаалыг керээлерни чарган. Совет дерилгелер-биле Фос-Сюр-Мерде металлургия комбинадын болгаш Францияның пөс-таавы бүдүрер элээн каш бүдүрүлге черлерин дерээн. ССРЭ-ге кылган металл чонар станоктарны, тракторларны, автомобильдерни, фотоаппараттарны, радиоприемниктерни, шактарны Францияда күзелдии-биле садып ап турар.

Совет Эвилели Францияга 25 чыл дургузунда 80 миллиард кубметр бойдус газын садар. Бодунуң ээлчээнде француз фирмалар Сибирьде Усть-Илимскиниң ыяш үлетпүр комплекизинге, Оренбургтуң газ болбаазырадып кылыр комплекизинге, чемишчидилгелер, өске-даа химиктиг продуктулар бүдүрер талазы-биле заводтарга дерилгелер садарынга киржир.

Амгы үе-чадада ийи чурттуң садыг-экономиктиг харылзааларының чугула онзагай чүүлдерин — улуг масштабтыг төлевилелдерже шилчилгени Францияның ажыл-херекчи бөлүктери демдеглээн. Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганың чаа хевирлерин калбаа-биле хөгжүдеринге сонуургалын көргүскен барыын күрүнелерниң бирээзи Франция болган деп чүве билдингир болгай. Компенсациялыг үндезинге бүдүрүлге черлерин тудары ССРЭ-ниң экономиказының хөгжүүрүнге идигни берип турар. Ол-да үеде ол чорук француз талага база ажыктыг. Француз эксперттерниң херечилеп турары-биле алырга, совет улуг чагыглар он-он муң француз ажылчы чоннарга ажылдаар черни арттырып алырынга, француз экономиканың элээн каш адырларын доктаамал хөгжүүрүп хандырарынга арганы берген. Француз дерилгени ажыглап турган, совет бүдүрүлге черлериниң бүдүрүп үндүрген продукциязының чамдыызын Францияже үндүр сөөртүрүн төлевилээн.

Француз-совет садыг-экономиктиг кады ажылдажылганың чедиишкинниг хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап тура, ол талазы-биле ам-даа ажыглаттынмаан улуг курлавырлар бар деп, Франция биле ССРЭ-ниң аразында садыг солчулгазын хөгжүдериниң экономиктиг каттыжыышкынының («Жизофранц») чиңгине директору Поль Нуаяк онзалап демдеглээн. Франция биле ССРЭ-ниң аразында садыг солчулгазы ийи талага ажыктыг, оларны ам-даа улуу-биле калбартыр ужурлуг, ындыг аргалар бар деп, ол чугаалаан.

Ийи чурттуң удуртукчуларының чугаалажыышкыны француз-совет кады ажылдажылгага, ооң иштинде садыг-экономика талазы-биле кады ажылдажылгага чаа идигни бээр дээрзинге бүзүрелди бистиң чуртувустуң ажыл-херекчи бөлүктери илередип турар деп, П. Нуаяк чугаалаан.

Франция биле ССРЭ-ниң аразында кайызынга-даа ажыктыг үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың улуг дуржулгазы тургустунган, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Францияже аян-чоруу болгаш Франция Республиканың президентизи В. Жискар Д'Эстэн-биле ооң чугаалажыышкыны француз-совет кады ажылдажылганы, тайбыңны болгаш делегей чавырлыышкынын быжыглаарының оруунга буруңгаар чаа базым болур дээрзин бо хүннерде француз хөй-нити, ында политиктиг бөлүктерниң төлээлекчилери демдеглеп турар.

О. ШИРОКОВ,
(СЭТА-ның корр.).

Париж.

Токионуң төп кудумчуларының бирээзинде Аэрофлоттуң төлээ чери тургустунган. Хүн бүрүде Москва—Токио шугуму-биле ужуп турар совет самолеттар он-он муң авиапассажирлерни, муң-муң тонна чүъкту сөөртүп турар.

ЧУРУКТА: япон найысылалда Аэрофлоттуң төлээ чериниң эжииниң аксында.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫ-БИЛЕ

КОЛОМБО. (СЭТА). Чурттуң хөгжүлдезиниң эртемниг социализмге үндезилеттинген программазы болза социал болгаш экономиктиг чидиг айтырыгларны шиитпирлээриниң кара чаңгыс оруу, депшилгеже база чечектелиишкинче орук болур. Ол дугайын социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары бүзүрелдии-биле бадыткаан деп, Акурессеге соңгулда мурнунуң митингизинге чүве чугаалааш, Шри Ланканың Коммунистиг партиязының даргазы С. А. Викремасингхе медеглээн.

Шри Ланканың буржуаз партияларының аазаашкыннары, барыын чүк чурттарындан саң-хөө талазы-биле дузаламчы алыр дээн оларның кордалдары улустуң калбак массаларын будалдырып турар деп, С. А. Викремасингхе чугаалаан. Капиталистиг система политиктиг, экономиктиг болгаш угаан-бодалдың ханы кризизин чурттап эртип турар болгаш дээштиг база ак сеткилдиг дузаламчыны хөгжүп орар чурттарга көргүзүп шыдавас.

Чөөн үзелдиг каттышкан фронтунуң тургусканы болза, чурттуң депшилгелиг бүгү күштерин сырый каттыштырар талазы-биле Шри Ланканың Коммунистиг партиязының кызымак болгаш чайгылыш чок ажыл-чорудулгазының улуг чедиишкини болур деп, С. А. Викремасингхе демдеглээн. Ол чөөн үзелдиг бөлүк экономиканы болгаш ниитилелди социалистиг чаарты тургузарының программазын соңгулда мурнунда идип үндүрген, Шри Ланканың улузунуң мурнунда туруп турар өйү келген айтырыгларны шиитпирлээриниң боттуг аргазын саналдаан.

Быжыы-биле шиитпирлээриниң эрге-ажыктарынга

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң чиңгине секретары К. Вальдхайм КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинче Кипрде байдал дугайында илеткелди чугаалажып көөрү-биле чоруткан. Кипрде дүшкүүрлүг байдал ам-даа хевээр артпышаан болгаш 1974 чылда Кипрге болган билдингир болуушкуннарга даштыкыдан холгаарлаашкынның соонда тургустунуп келген кол айтырыглар ам-даа шиитпирлеттинмейн арткан деп ында айыткан. Кипрге политиктиг шиитпирлээшкинни Кипр Республиканың тускай догуннаан чоруун, хамаарышпас чоруун болгаш девискээриниң бүдүн чоруун шыңгыызы-биле сагыырының үндезининге чорударын КНО-нуң чиңгине секретары саналдаан.

Кипр айтырыын чөптүг-биле болгаш быжыы-биле шиитпирлээриниң эрге-ажыктарынга ортулуктуң грек болгаш турк общиналарының төлээлекчилериниң аразында чугаалажыышкыннарының эргежок чугулазын илеткелде демдеглээн.

КНО-нуң чиңгине секретарының тускай төлээлекчизиниң хайгааралы-биле ийи таланың төлээлекчилериниң амгы үедеги хөй санныг ужуражыышкыннары Венага бүгү айтырыгларның талазы-биле болур чугаалажыышкыннарының дараазында чадазынга орукту ажыдар дээрзинге идегелди К. Вальдхайм илереткен.

Хуусаазы июнь 15-те төнер ужурлуг Кипрге тайбыңны камгалаар талазы-биле КНО-нуң делегей күштериниң мандадын ам-даа чартык чыл иштинде узадырын Айыыл чок чоруктуң Чөвүлелинге КНО-нуң чиңгине секретары сүмелээн.

КНО-нуң кол сорулгазы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Амгы үениң эң чугула болгаш нарын бүгү айтырыгларын дүшкүүрлүг чорукту улам ыңай кошкадырының болгаш чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының байдалында чүгле шиитпирлеп болур деп, КНО-нуң чиңгине секретары К. Вальдхайм медеглээн. Улустар аразынга бот-боттарын билчириниң болгаш кайызынга-даа ажыктыг бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдер дээш туржуп турар янзы-бүрү чурттарның ажыл-херекчи бөлүктериниң төлээлекчилерин каттыштырып турар Ротари Интернэшнл деп делегей организациязының кежигүннеринге ол чүве чугаалаан. Амгы үениң чепсектериниң үрегдекчи күжү көстүп көрбээн деңнелге чеде бергенде, чыл бүрүзүнде кижи төрелгетен шериг сорулгаларынга чүс-чүс миллиард долларны чарыгдап турар байдалда чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры болгаш чепсекти дүжүрери ышкаш ындыг чугула сорулга КНО-да чок деп, К. Вальдхайм чугаалаан. Оон-биле холбаштыр чүнүң-даа мурнунда ядролуг чепсекти дүжүрериниң дугайында дугуржулганы чедип алырының эргежок чугулазын ол онзалап демдеглээн болгаш чепсекти дүжүрер талазы-биле КНО-нуң ам болур деп турар тускай сессиязы чепсекти эндере бүдүрерин оожумнадырының херээнге чугула салыышкынны киирер болгаш ол талазы-биле чаагай түңнелдиг чугаалажыышкыннарны ооң соонда чорударынга эки эгени салыр дээрзинге идегелди ол илереткен.

ААЗААШКЫНГА УДУР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Стратегтиг чаа «В-1» деп бомбардировщикти тударының удурланыкчылары, АКШ-тың Конгресс кежигүннериниң бөлүү июнь 11-де президент Дж. Картер-биле ужурашкан. Ол бөлүкте сенаторлар Дж. Макговерн, Э. Кеннеди, К. Кейс, төлээлекчилер палатазының кежигүнү Т. Даунн кирген. Өртээ эвээш-ле дээрге 25 млрд. доллар болур улуг өртектиг планнардан ойталаар кылдыр президентини бүзүредирин олар оралдашканнар болгаш соңгулда кампаниязының үезинде Картер «В-1»-ниң тударынга удурланып турган дээрзин анаа сагындырганнар.

Президент-биле ужуражыышкын үезинде сенатор Макговерн «В-1»-ниң айтырыын шиитпирлээринден Ак бажыңның амгы ээзинге бүзүрел хамааржыр апаар деп чугаалаан. Чыл бурунгаар демократтыг партияның съездизинге Картер «В-1» болза «экзотиктиг болгаш улуг өртектиг самолёт болур» болгаш АКШ-тың дээштиг камгалалынга чүнү-даа немевес деп чугаалааның Макговерн сагындырган.

Ынчанмыже Конгрестиң кежигүннери президентини бүзүредип шыдавааннар. Оларның бодалы-биле алырга, Картер «В-1»-ниң флодун туда бээр деп, корреспондентилерге төлээлекчилер палатазының кежигүннери Р. Драйнэн болгаш Р. Деллэмс медеглээннер.

ЯНЗЫ-БҮРҮ

«Дорожник» хана солун

Автомобиль оруктары тудуунуң болгаш ажыглалының Тыва бүдүрүлге эргелелиниң партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының органы «Дорожник» хана солун доктаамал үнүп келген. Бо чылдың эгезинден эгелээш ол солун 9 удаа үнген.

«Дорожник» чүгле байыр чыскаалдар хүннеринге турасказдып эвес, а ай санында, чамдык айларда ийи-даа катап үнүп турар. Ук хана солун коллективтиң хүн бүрүде амыдыралында чедиишкиннерин, арга-дуржулганы нептередип, чырыдар, четпестерни сойгалаар талазы-биле болгаш коллектив кежигүннериниң ортузунга кижизидилге ажылын калбартырынга чугула ужур-дузалыг рольду ойнап турар. Ооң номер бүрүзү бедик утка-шынарлыг, урап-шевер каасталгалыг үнүп келген.

Ук хана солун чүгле эргелелдиң аппарадынга эвес, ооң ажыл-агыйларында эки чаа чүүлдерни деткип, четпестерни сойгалап, шүгүмчүлеп турар. Кара-Хаакта паромну багай белеткээнин, Шагаан-Арыгда № 209 орук ажыглал участогунуң орук демдектерин четчелеп кылбазының ээлчеглиг үнген номерлерге шүгүмчүлээн. Ол ышкаш март 8-те, Совет Армияның, Тиилелге хүнүнде иелерге, угбаларга, уругларга болгаш коллектив кежигүннеринге байыр чедирген, изиг күзээшкиннерни илереткен чылыг состерни база хана солун дамчыштыр илередип турар.

Солунну чогуур ой-шаанда, чараш, көрүштүг, эки утка-шынарлыг кылдыр үндүреринге партбюронуң секретарының оралакчызы В. Намай, коммунист В. Георгиевский болгаш А. Даншин олар идепкейлиг киржип турар.

О. ТОВУУ.

* * *

Бүдүрүлге практиказы

«Х Улуг хурал» колхозунуң баштаар чери болгаш Баян-Кол ортумак школазының дирекциязы чайгы үеде 9-ку классчыларның бүдүрүлге практиказын канчаар эрттирериниң дугайында керээ чарып, шиитпир хүлээп алган. Тодаргайлаарга 10 га картофель, 52 га кукуруза тарыыр черни школачыларга үзүп берген, а школачылар ол черни суггарган. Картофель биле кукурузаны колхозтуң техниказын ажыглап тараан. Школачыларга башкылар болгаш ажылчыннар дузалажып турган. Социалистиг хүлээлгевис мындыг: бир га черден 100 центнер картофельди, 130 центнер кукурузаны алыр.

Чайгы бүдүрүлге практиказын эки эрттирип, алган социалистиг хүлээлгени күүседир дээш 9 «а» класстан Серёжа Кыргыс, Эдик Чадамба, 9 «б» класстан Миша Баян-оол, Маадыр Дүвен-Бады, Демир Суманчик, Вадим Калзан, Алёша Оюн, Юрий Даржаа, Володя Даргын-оол болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар.

О. НАМЧЫЛАК.

* * *

Он үшту даялаан

Малга, аң-меңге болгаш кижилерге хора чедирип болур араатан бөрүнү өлүрер талазы-биле «Тоора-Хем» совхозтуң хоочун аңчызы Кол Энгейбеп дуржулгалыг кижилерниң бирээзи. Ол сөөлгү чылдарда чыл бүрүде-ле 5—10 бөрүнү даялап келген. Ол бо чылын безин 7 бөрзекти өлүрген.

Совхозтуң база бир дуржулгалыг аңчызы Мырлаа Дембриң Хаак-Аксы деп черге 6 бөрзекти хары угда өлүргеш, белеткел конторазынга эккеп дужааган.

Ынчангаш ийи аңчының олчазы бо чылын каттыштырган он үш бөрзек болган.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Ном болгаш номчукчу

НОМЧУКЧУГА ХАЙЫРА

Чечен чогаалдың төөгүзүн өөренип көөрге, шүлүктеп чорааш, тоолдай берген чогаалчылар арбын болур. Тоолдап эгелээш, шүлүктеп кыраан чогаалчылар чеген болур чүве. Ырлар, кожамыктар, шүлүктер бижип чорааш, чергелештир чүүлдер болгаш чечен чугаалар, тоожулар бижий берген чогаалчының онзагай чижээнге Александр Чаш-оолович Тамба-Сүрүң хамааржыр.

Мен дең-дуң мунуп чоруур шагымда, «Тамба-Сүрүң башкы» деп ат дыңналыр чүве. Сөөлзүредир билип каан мен. Тыва бижик чаа-чаа-ла көстүп келдирге, доп-дораан өөренип алгаш, арат чонну «шокар-үжүкке» боду-ла өөредип берген аревэчи чораан. Чаржаң аътка моңгун чүген суп каар болза, дөмей-ле чоржаң болур. Чүгүрүк аъттың бажынга хирелиг-даа чүген суп каар болза, чарыштарга дөмей-ле караңнадыр эртип кээр. Бо чижек чогаалчы кижиниң салым-чолунга дөмейлежип турар. Чогаал бижиир салымныг кижи черле бир ырны, бир шүлүктү чогаадыптар, чонга сураглыг бээр. Араттың чазаа тургустунуп, төрээн дылының кырынга үжүк-бижик тургустуна бээрге, хоор чоннуң аразындан салымныг чогаалчы тыптып келгениниң барымдаазынга Тамба-Сүрүңнүң чогаалдары болгаш ооң кылып чораан ажылдары шуут хамааржыр дээрзин «Шеми-Хемим» деп ном көргүзүп тур.

Өөрээн сеткилим илередип каайн. Тываның ном үндүрер чери сөөлгү чылдарда көөрге көрүштүг, номчуурга номчуттунгур кылып-кылып номнарны—бистиң хоочун чогаалчыларывыстың чыындыларын үндүрүп турары чүгле номчукчуларга туржук, башкыларга болгаш эртем ажылы кылып турар кижилерге кончуг бай материал боор турар.

Александр Тамба-Сүрүңнүң «Шеми-Хемим» деп чыындызы чүнү-биле ылгалып турарыл? Мөчүй берген чогаалчывыстың бижиглээн чогаалдарының сес-домаатын, чечен-мергенин кижиниң чүлдү-чүрээн кыймыш кылыр, сагыш-сеткилин бирде саргыдып кээр, бирде муңгарадып кээр, кижиниң көрүп көрбээн чүвезин каракка дириг чурук ышкаш көргүзүп кээр-дир.

Хувискаалчы аныяктарның күчүлүүн көргүзүп турар одуруглар бо:

Эртемниг бис, чогаалдыг бис,
Эрес маадыр соруктуг бис.

Ногаан чай эрткен. Күс шаг дээрге фронтудан чанып келген кырган солдатка дөмейзимээр апарган, чылыг шагының сооганын кижиниң кыраан назынынга холбаштырган болгаш дириг хөөн кирип турар. Ооң чижээ бо-дур:

Шиник ногаан чайывыс
Шинель кеткеш, чаныпты.

Тамба-Сүрүңнүң сөзүнүң билдингири, домактарының тургузуу тоолчуларның тоолдарынга дүгжүп турар, алыс хаңдыр көре бээрге, ук чогаалчының бодунуң бир ылгалыр аяны боор турар.

«Сеңгин чаңгының залынга чедип келгеш. Оттукайның эъди-кежи соок, бажының куйгазы адыш кыннып келген». Бо хевиг домакта кижиниң иштики сагыш-сеткилин кончуг таптыг көргүскен—арааттанзыг идегетти кул кижи көрүп көөрге, хеп-хенертен калчаараан адыг көрүп кааш, коргуп-сүртеп турганы дег боор турар.

Шеми-Хемни Хемчиктиве маңнап киргени дег, Тамба-Сүрүңнүң чогаалдары номчукчуларның улуг залынче арткасынга торулбайн чеде бээр.

Моңгуш КЕНИН-ЛОПСАН.

АМЫДЫРАЛЧЫ БОТТУГ ЧУРУМАЛ

Салчак Калбак-Хорекович Токаның чогаалдарының ийиги томунуң көстүп келгени номчукчуларның сонуургалын хайныктырган.

Хоочун чогаалчының II тому «Ада көрбээнин оглу көөр» деп тоожу-биле ажыттынган. Тыва чечен чогаалга ажылчын ацгы дугайында чогаал бижиттингелек турда С. К. Тока кобальтылыг черде улуг чаартылгаларның чурумалын чонга бараалгаткан. Тоожуда авторнуң бир чедиишкини—ажылчын теманы бедик мергежил-биле көргүскени.

«Ада көрбээнин оглу көөр» деп тоожунуң кол маадыры Сергей Мөчекович Түмен-Хөө, ооң кадайы Севилбаа Долгаавна, уруу Вера болгаш оглу Петя — олар бистиң бо хүннеривисте Хову-Аксы суурда чурттап, ажылдап турар, чогаалдың дириг маадырлары, херечилери болур. Тоожунуң маадырларының бирээзи Кыргыс Хойтпак-оол сөөлгү чылдарын Хову-Аксынга чурттап эрттирген. Тоожуда аттары киргилээн Чолдак-оол Ак-оол орден-хавыялыг тудугжу. Валерий Кунгаа—Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу. Амгы үеде бо черде ажылдап, чурттап чоруурлар.

Чогаалчы бо үеги чаа амыдыралды чуруурда Хову-Аксының казар байлактарын ажыдарынга үлүүн киирген, тудугларга ажылдап чораан, чонну удуртуп баштап чораан кижилерниң сагыш-сеткилиниң психологтуг онзагай талаларын билип ап, оларның аразынга ажылдап чорул тура көрген, билген чүүлдеринден солуп тоожуну бижээн.

Хову-Аксында хөй чылдарда чурттап, ажылдап турар болгаш, ажыл-херээм аайы-биле чогаалчының тоожулаан маадырларын таныыр, билир мен. Тоожунуң арыннарында ол бүгүнү көргүскени кончуг тодаргай, эки.

О. КОРОДА.

УЖУРАЖЫШКЫН

Бажың-Алаак ортумак школазынга «Кым болурул?» деп кежээ эрткен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң колхозтар чөвүлелиниң кежигүнү «Искра» колхозтуң даргазы Донгак Сүлдешовна Настык-Доржу, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, СЭКП-ниң XXII съезиниң делегады аттыг совхозтуң саанчызы Алдын-кыс Саная-Байыровна Моңгуш, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири Даш-Намчал Чыртай-оолович Ооржак, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, профэвилелдерниң XVI съездизиниң делегады, Чадааннын № 1 школазының башкызы Долума Канзаевна Хомушку болгаш өскелер-даа кежээге аалдап келген. Олар доозукчу класстың өөреникчилеринге боттарының ажыл айы-биле арга-мергежилин, сыяк үезинде күзеп чораан күзелдериниң канчаар боттанганын, ону канчаар чедип алганының дугайын чугаалап берген. «Бодумнуң башкы мергежилимге 29 чыл дургузунда ажылдап келдим. Магалыг чаагай үеде школа доозуп турарыңарга чоргаарланыр ужурлуг силер»—деп, Долума Канзаевна чугаалады.

Кежээге профессия айы-биле база тус-тус беседалар болгулаан. Доозукчуларның аразындан 19 кижи малчыннап ажылдаар болган. Доозукчулар аалчыларны хүндүлеп, оларга дириг чечектерни тудуп, солун программалыг концертти бараалгатканнар.

С. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Долума Канзаевна Хомушкунуң доозукчулар-биле беседалажып турары.

АВТОРНУҢ фотозу.

БАМ-ның спортчулары

Байкал-Амур магистралының ийи муң ажыг тудугжулары ГТО-нуң чайгы хой хевириниң талазы-биле ийиги спартакиаданың стартынга киришкеннер. Түңнел маргылдаалар Хабаровскиге болган. Аңаа үш участоктарның—барыын, төп болгаш чөөн участоктарның командалары «Век тудуунуң» чемпиону атты чаалап алыр дээш маргышканнар.

Херээженнерниң аразынга бирги чер дээш кол демисел барыын участоктуң командазындан эжишкилер—эрткен чылгы чемпион Любовь Шипицына биле «Правда» солуннуң шаңналдары дээш Бүгү-эвилел кроссунуң тиилекчилериниң бирээзи Анна Пагаваның аразынга болган. Шипицына ийи чыл улаштыр тиилеп үнген.

Эр кижилерниң маргылдаазынга чөөн участоктан келген Анатолий Чугунов кончуг эки түңнелдиг болуп, спартакиаданың чемпиону атты эң-не баштай чаалап алган. Ол 132 санны алгаш, спорт мастеринге кандидат атты чедип алган.

Назы-хар талазы-биле ийиги бөлүкке херээженнер аразынга—Н. Балезина, эр улуска—Б. Шпеньков (кайызы-даа—чөөн участоктан) чемпионнар болган. Команда талазы-биле бирги черни төп участоктуң, ийиги черни — барыын участоктуң, үшкү черни — чөөн участоктуң спортчулары ээлээн.

Ю. ВДОВИН,
СЭТА-ның корр.
Хабаровск.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

КҮШТҮГЛЕРНИҢ КҮШТҮҮ

«Азия тову» шаңнал дээш маргылдаага киришкен мөгелерден 32 шилиндек мөге тыва хүрешке күжүн, аргаларын, аваангырын, кашпагайын шенешкен. Аңаа Моолдуң, Казах, Кыргыс ССР-лериниң, Тываның төлээлери киришкен.

Шыырак мөгелер хүрешкениңден баштайгы салгыдан эгелээш спортчу демисел шыңгыы, хүреш солун, көрүштүг болган. МАР-ның Завхан аймаандан келген мөгелер мергежилдиг, чараш хүрежирин көргүскен. Тыва хүреш маргылдаазынга бир дугаарында киришкен Казах ССР-ниң Талды-Курганның мөгези С. Байбукашев багай эвес хүрешкен. Бистиң республиканың шыырак мөгези С. Даңзы-Белекти, Моолдуң спорт мастери Т. Батчулууну ол октаан. Моолдуң мөгези «Чаан» шолалыг, спорт мастеринге кандидат Д. Батбаяр баштайгы салгыдан эгелээш оваарларын чиигибиле октап аң турган. Чүге дээрге янзы-бүрү аргаларны эки билири, күжү болгаш кашпагайы өөрүнден артык болган. Тываның төлээзи Ооржак Өлзей-оол бо маргылдаага тура-соруктуг хүрешкенин демдеглээр херек.

Үшкү салгыдан бистиң шыырак мөгелеривис Кара-оол Шагдыр биле Александр Моңгуш моол оппуктеринге октатканнар.

Күштүглерниң күштүү дөрт мөге арткан. Олар дөвип үнүп келдилер. Ооржак Өлзей-оолдуң онаа моол мөге Ц. Гандансүрен. Ооржак саадавайн-даа онаан буттааш, октап кааш. Бистиң аалчыларывыс Д. Батбаяр биле И. Юмрен хүрежи берди. Кайызы-даа шыырак, күжү колдуунда деп, элээн үр октажып чадашканнар. Ынчалза-даа Батбаяр экинден артык күштүг болганындан октап алды.

Сөөлгү арткан ийи мөге Батбаяр биле Ооржак хүрежи берди. Бот-боттарындан сезинчиг, элээн үр тутчуп шыдавайн турган, эгы солдандан сегиржип алганнар. Моолдуң төлээзи онаан чартыктавышаан барын октааш, шүүлген. Ооржак Өлзей-оол ужуурлешкен. Ц. Гандансүрен биле И. Юмрен үшкү-дөрткү черлерни ээлээннер. Шүүлген, ужуурлешкен, үшкү-дөрткү черлерни алган мөгелерге шаңналдарны тывыскан.

Т. ХЕРТЕК

ЧУРУКТАРДА: шүүлген Д. Батбаяр, ужуурлешкен Ө. Ооржак хүреш үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

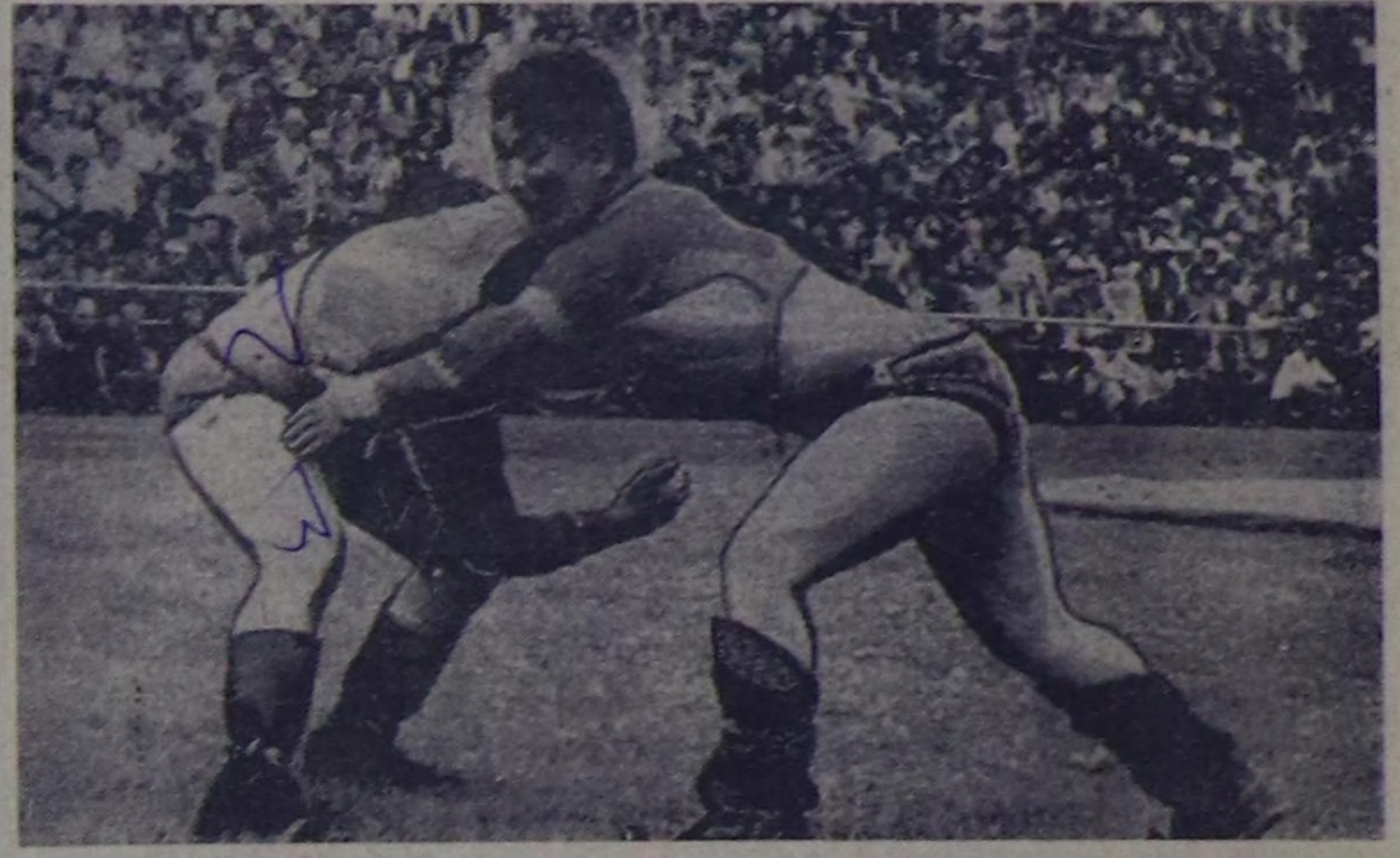

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 15-ТЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—Уругларның «Родничок» деп хореография ансамбли оюн көргүзер.
10.55—Е. Каневский, В. Скороходов —«Самчыгдал». Телешии.
12.00—«Кино аян-чоруктарының клуву». Ю. А. Сенкевич дамчыдылганы чорудар.

КЫЗЫЛДАН

13.00—«Ээн». Телешии.
14.20—16.00—Чаңсар.

МОСКВАДАН

16.00—Документалдыг фильм.
17.00—«Литература чогаалдарының экранчыдары» «Орус черлеп». Урал чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Документалдыг фильм.
18.50—Телемедээлер (орус дылга).
19.00—«Суггарылга—бедик дүжүт дээш демисел». Беседа.
19.10—Телефильм.
19.20—«Техниктиг информацияның медээзи». Дамчыдылга.
19.40—Телемедээлер.
19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—Медээлер.
20.15—«ССРЭ Конституциязының төлевилелин чугаалажып тур бис».
20.30—«Е. Беляев ырлаар». Фильм-концерт.
20.50—«Спортлото» тиражы.
21.00—«Улуг Октябрьның 60 чылынга». Совет Армения. Арменияның Компартия ТК-зының бирги секретары К. С. Демирчян дамчыдылгада киржип турар.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮНЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Айвенго» хемениң чажыды» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хензиг даңгына» 9.20, 11.10, 13.00, 14.50, «Василий Бортниковтуң ээп келгени» 16.40, 18.30, «Фердинанд Люстуң амыдыралы болгаш өлүмү» (3, 4 сериязы) 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Балконда улуг болгаш чадаг-терге база уруглар дугайында» 10.00, «Аъттыг баш чок кижи» 15.00, 20.30, «Парад-Франция» 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Меге өдүрек» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Солти» 14.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага болгаш Кызылга кожуп турар булуттаар, чагбас. Барыын райоңнарга чаар. Хаттың дүргени секундада 10—15 метр чедер. Агаарның температуразы мурнуу-барыын райоңнарга 15—20, өскелеринге 21—26, Кызылга 23—25 градус чылыыр.

Колхозтарны совхозтар кылдыр тургузарынга холбаштыр Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик», Кызыл районнуң «Тере-Хөл» колхозтары-биле санажылганы 1977 чылдың июнь 26-га чедир чорударын республиканың бүгү организацияларынга Кодээ ажыл-агый министерствозу дыңнадып тур.

Айыткан хуусаа соонда кандыг-даа негелдени хүлээп албас.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң № 1070 КМК-зы ажылга мастерлерни, кол бухгалтерни, бухгалтерни чалап тур.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Самагалдай суур, № 1070 КМК азы Кызыл, Заводская, 24 тел. 2-55-27.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың кооперативтиг профессионал-техниктиг училищези 1977—1978 өөредилге чылында дараазында салбырларга өөреникчилер хүлээп алыр:

садыг (бир чыл өөренир),
кулинария (ийи чыл өөренир),
хлеб быжырар (бир чыл өөренир).

Училищени дооскаанының соонда доозукчуларга садыгжының, IV разрядтың поварының, IV разрядтың быжырыкчызының квалификациязын тывыср.

Училищеге 8—10 класс эртемниг, 17 хардан өрү назылыг, эр-херээжен хамаатыларны хүлээп алыр. Садыг салбырынга чүгле ортумак эртемниг хамаатыларны хүлээп алыр.

Өөреникчи боор чораан азы ажылдың практиктиг дуржулгазын билир кижилерни бирги ээлчегде хүлээп алыр.

Училищеге кирерин күзээннер дараазында документилерни кирер:

1. Шилип алган тускай эртемин айтыышкан директорга билдириишкин;
2. Район, сельпо, рабкооп баштаар черлериниң чорутказы бижии;
3. Эртеминиң дугайында документ (боду-биле);
4. Үш фото-чуруктар (хемчээли 3Х4 см).
5. Күш-ажыл дептери (мурнунда ажылдап чораандарга);
6. Эмчи шынзылгазы (286 майык ёзугаар);
7. Ушта бижиткен паспортту болгаш шериг билетин боду эккеп көргүзер.

Айда 32 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр. Училищеге өөредилгени күш-ажылчы стажка киир санаар. Херек кижилерге интернатка чурттаар бажыңын бээр. Тыва өөреникчилерни күрүне хандырылгазынга алыр.

Училищеде кооператив техникумунга кирерин белеткээр белеткел курузу бар.

Билдириишкиннерни 1977 чылдың август 20-ге чедир хүлээп алыр.

Июль 1-ден август 20-ге чедир беседа чорудар болгаш училищеге кирер.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 41. Телефоннар: 2-55-07, 2-36-54.

* * *

1977—1978 өөредилге чылында хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырга студентилер хүлээп алырын Күрүнениң Чөөн Сибирьде культура институду чарлап тур

1. **Библиотека факультеди** (хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг) уруглар литературазы, массалыг библиотекаларның база нийтилел-политиктиг литератураның талазы-биле тускай эртемниг дээди мергежилдиг библиотекарьларын-библиографтарын белеткээр.

2. **Культура-чырыдыышкын ажылының факультеди** (хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг) клуб ажылының организакчы методизи, бот-тывынгыр театр коллективиниң режиссёру, ырның бот-тывынгыр коллективиниң удуртукчузу, клубка массалыг көргүзүглерниң режиссёру тускай эртемниг дээди мергежилдиң клуб ажылдакчыларын белеткээр.

Чүгле хүндүскү салбырга: хореографтыг бот-тывынгыр коллективтиң удуртукчузун, кино-фотонуң бот-тывынгыр студиязының режиссёрун белеткээр.

Чүгле бот-өөредилгелиг салбырга: улустуң хөгжүм херекселдериниң бот-тывынгыр оркестриниң удуртукчузун белеткээр.

Билдириишкиннерни бот-өөредилгелиг салбырга апрель 20-ден май 31-ге чедир, хүндүскү салбырга июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр.

Билдириишкинге кожар документилер:

1. Дээди өөредилге черлеринге кирерлерниң характеристиказы.
2. Ортумак эртеминиң дугайында документ (боду-биле).
3. Бүдүрүлге азы албан чериниң администрациязының шынзыткан күш-ажыл дептериниң хоолгазы (ажылдап турарларга).
4. № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.
5. Дөрт фото-чуруктар (берт чокка, 3х4 хемчээлдиг).

Кирериниң шылгалдаларын орус дыл болгаш литературага (бижимел-биле болгаш аас-биле). ССРЭ төөгүзүнге, даштыкы дылга библиотека факультединге болгаш культура-чырыдыышкын ажылының факультединге тускай эртемнерге өөренирлер дужаар.

Институтка кирерин күзээннер билдириишкиннеринге кандыг факультетке болгаш кандыг тускай эртемге өөренирин күзеп турарын айтыр ужурлуг.

Кирериниң шылгалдалары бот-өөредилгелиг салбырга июнь 1-ден 20-ге чедир, хүндүскү салбырга август 1-ден 20-ге чедир чорудар.

Өскө хоорайлардан келген студентилерге ниити чуртталга бажыңнарын бээр.

Институттуң адрези: 670005, Улан-Удэ хоорай, Терешкова кудумчузу, 1. Телефон: 3-29-83 азы 3-07-94.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийже амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретарьлыгның 2-23-35, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 16332. Чагыг 200.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1).
ТС—00838.